

A DÍJÁTADÁS A HADTÖRTÉNETI MÚZEUM TÜZÉRTERMÉBEN,
1996. SZEPTEMBER 21-ÉN TÖRTÉNT

Jancsó Adrienne küzdelme és győzelmei a magyar versért múlhatatlanok, a versszínházért aktuálisak. Felelősségérzete az utánpótlásért példamutató, büszkeségbe pólyált szerénysége szívszorító, kapott tehetsége, szerzett tudása és szinte követhetetlen szorgalma az értékek felkutatásában felbecsülhetetlen örökség.

JANCSÓ ADRIENNE-NEK

az egyetemes magyar költészetért végzett szolgálata

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Egy marosvásárhelyi újság 1942-ben ezt írta: „Jancsó Adrienne-t a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság küldte magas ívelésű útjára. A Társaság emelvényén jelent meg először (a házi és családi összejövetelek meghitt kis ünneplései után) a nagyobb nyilvánosság fénykörében. Az a hely, amelyet Jancsó Adrienne egyetlen lendülettel elfoglalt, régóta árván hagyott örökség. A nagy hagyományok jobbára feledésbe mentek, egy új nemzedékkel tart lépést a fiatal előadóművésznő, aki zsenge, törékeny, finom külsőségei alatt, kecses megjelenésében egy orgona hatalmas regisztereit rejt. Egészen rendkívüli irodalomismerete ösvényein haladt, fejlődött és izmosodott verstolmácsolási ízlése és ereje: akit szerdán este a Kultúrpalota kistermének dobogóján hallani fogunk, ma az országrész első versmondója.” Tizennyolc éves ekkor... és több mint fél évszázaddal volt fiatalabb a magyar költészet és maga a történelem, mint ma!

Huszonnyolc évvel később az író Sánta Ferenc igazán hozzáértő kritikájában többek között ekképpen elemzi Jancsó Adrienne művészetét: „Jancsó, míg tehetségét a legteljesebb szabadságban nőttette fel és bontakoztatta ki öntörvényű szépséggé, műfajának legtávolabbi horizontját is figyelmébe vonta. Tudja, hogy amilyen mértékben a művész csődjé, ha tehetsége és tárgya közé valamely iskola, irányzat tolakszik, olyan mértékben gazdagodhat viszont, ha mindegyikből sajátjává teszi, ami abban érdemes, és eszköztárának kellékei közé sorolja. Innen van, hogy a középkori szabad-színpad hangulatát idéző könnyedséget éppúgy képes felidézni a nézőben, ha téma és módszer így kívánja, akár a legintellektuálisabb

szellem elegáns szigorúságát vagy bazilikai komolyságát. Egyetlen iskola sem volt képes szolgálójává tenni, de ő maga uralma alatt tudhatja valamennyit, s gazdálkodik is velük, mint művészhez illik: alázatosan és szigorral is. Érzelmes vagy intellektuális színjátszás, előadóművészet áldilemája soha nem vonta magára a figyelmét. Tisztában van vele, hogy a tehetség mindent átfogó érvényű, sehová nem szegődik, de mindenütt otthon érzi magát. Ez magyarázza ballada-mondó művészetének titkát. Értelmi és érzelmi hangolódás oly tökéletes egységét, mint a ballada, kevés dolog követeli. Gondolatilag abszolút koncentrált, a legmagasabb értelmet kívánja, és a sűrű, rendkívül tömörített szavak mögött ős indulatok, babonák, tabuk misztikus mélyáramai sodródnak az ösztönök szabálytalan folyamain.”

Sánta Ferenc később kimondja a titok nyitját is: „Repertoárja azonos az értékkel, s következésképpen azzal is, amivel szolgálatot tehet. Ez persze az előadóművész nagy lehetősége – de élni vele és ily méltóságos tartalommal tölteni meg, valóban szeghetetlen igényesség és elhivatottság dolga, s így van, hogy nagy tehetség és nagy felelősség gyönyörű frigye az, ami ezt a művészetet teszi.”

Ám nemcsak elemzőitől róla, hanem a versmondásról tőle is sokat megtudhatunk. Egy rádióinterjújában beszélt erről ekképpen:

„Hitem szerint (...) szavalni a legtermészetesebb kiejtéssel kell, mert a nyelv akkor a legszebb, a legnemesebb, ha természetes. Akkor él és akkor támaszthatja fel a verset, ha mindenfajta finomkodástól, máztól, közvetlenkedő álpongyolaságtól és szürkeségtől mentes. Nem a színpadi nyelvről beszélek. A színésznek sokszor kötelessége, hogy egy-egy figurát finomkodó vagy pongyola beszéddel jellemezzen. De a szavaló mindig a költeményt, a költői nyelvet szólaltatja meg. Ehhez a legszebb, a legtermészetesebb kiejtésre van szükség. Csak így tudja közvetíteni a versek értelmén túl azt a megfoghatatlan szépséget, amely a szavakat költészetté emeli.”

Tüskés Tibor igazolja vissza az elmondott igazságot egy pécsi versmondó-est után a következő sorokban: „Szuggesztív erejű ez a versmondás. Egy fejmozdulat, egy finom gesztus a kézzel, egy megroppantott r-hang, egy szemvillanás, s szárnyakat kap a vers, és bár Jancsó Adrienne szaval, de a fekete bársonyruhában a hallgató már nem őt, hanem a Déva vára felé haladó Kőműves Kelemennét látja. Sőt a versben egyszerre több alakot is egyforma erővel tud megidézni. Egy fél lépés előre, s már más beszél. Jancsó Adrienne hűen visszaadja a vers mondanivalóját, gondolati tartalmát, de nem felejt el, hogy verset mond: a szavak muzsikája, a vers ritmusa is ott zenél előadásában. Sőt egy ponton, s ez a legmerészebb újítás versmondásában – énekelni kezd.”

Ahogy a nagy művésznő alkotó évtizedei követték egymást, egy másik nagy titka is felfedezett. Óriási tárgyismerete mellett tévedhetetlen

a kvalitásérzéke. Az ősi magyar népmeséktől és balladáktól a nagy klasszikusokon át egészen a legújabb nemzedék teljesítményei közül – s micsoda világgraszoló tárház a magyar költészet! – bámulatos biztonsággal sorolta egymás mellé az értékeket. A tények tudásának és a válogatás színészi ösztönének ez a találkozása sem előtte nem volt, sem utána még sokáig nem lesz sajátja senkinek. E képesség vizsgáinak gyakorlati terepe pedig egy ország volt. Mintegy hatezer előadás és minden hatodik magyar település lett rá a történelmi tanú.

Míg az irodalomtörténészek a költészet felmutatásában vállalt misszióját s a gondolatok tolmácsolásának szintjét hangsúlyozzák leginkább, az asszony Földes Anna az ezerarcú örök asszonyt dicséri benne. „Jancsó Adrienne hol a nagy tragikák fegyelmezett méltóságával, hol a komikák irigylésre méltó, bölcs derűjével, tréfás kedvével kápráztat el, játékos és bölcs, megértő és ítélkező. Hajdan hódító dáma és fáradt, törődött paraszt-asszony. Jelmez és maszk nélkül, takarékos mozdulatokkal, szinte csak hangjának modulációival alakít.

Minden vers szerep, de Jancsó Adrienne mégsem szerepet játszik. A maga nevében szól és mindig úgy mondja a verset, mintha abban a pillanatban a dobogón, az ő szívében születne, mintha helyettünk és nekünk írta volna a költő.

A vigasztalanokat megvigasztalni a vers nem képes. De a megélt és felmutatott emberi, asszonyi tapasztalat segít elviselni és vállalni azt, ami alól az élőknek soha nem adatott meg a felmentés: az évek, az évtizedek múlását, az élet körforgásának örök rendjét.”

Az elhivatott asszonyokra jellemző makacs erővel küzdött a versmondás önálló színházáért s azért, hogy az elsekélyesedő szórakoztatóipar le ne szoríthassa a tartalmas irodalmat a pódiumról. Az érett művész, a közismertté vált közéleti ember, a független gondolkodású személyiség 1984-ben így vall erről a *Magyar Nemzet* hasábjain: „A versmondó a költészet alázatos szolgája. Egyéniségét teljes mértékben a költő gondolatának kell, hogy alárendelje. A költői művet kell megszólaltatnia teljes szépségében, kristályos tökéletességében. Meggyőződése, hogy át kell adnunk embertársainknak csodálatos költészetünket. A feltételek megvannak. Magyarországon költőnek lenni minden korban több volt, mint egyszerűen irodalmat teremteni. A költészet nálunk mindig politikai, sőt forradalmi tett volt. A sok baj, a hányatottság egészen sajátos és csodálatos költészetet hozott létre. Rendkívül furcsa volna, ha ennek az országnak a fővárosában nem lenne olyan pódium, amelyről mindig magyar vers hangzik. Ne féljünk felkavarni az emberek érzéseit. Maguk is vágynak rá, hogy katarzison essenek át. Ódry Árpád szavait idézném: »A közönség lelke emelkedést vár. Be kell érnie azonban

megalkuvással. Az, aki csupán idejét akarja eltölteni a színházban, még nem közönség. A közönség egy társadalom érzésgazdagsága, minden együttvéve. Ne higgyék, hogy a közönség nagyon le van terhelve az élet fáradalmaival, és nem kell neki a nagy emóció. Nem vágyik kíméletre, idézzünk fel benne lelki feszültséget igaz meggyőződéssel és tiszta eszközökkel. Hálás lesz érte, mert a nagy feszültségre szükségképpen termékeny nyugalom következik» – mondta a nagy kritikus.”

Szokolczy Lajos összegzésre is vállalkozott egy 1991-es írásában: „Akik csak egyszer is látták Jancsó Adrienne-t a pódiumon, azoknak nem kell bizonygatni a – hihetetlen! – fél évszázada a vers szolgálatában álló előadóművész hallatlan szuggesztivitását, szavainak erejét. Honnan ez a varázslat? A lélek derűjéből, amely a megvertséget, a történelmi és személyes sors ficamait úgy tudja kamatoztatni, hogy az elbukásból győzelem lesz? Abból a megnevezhetetlen otthonosságérzetből, amely tájak, kultúrák, szokásmódok, fájdalmak együttesében, az egészben leledzik, s habár a középpontban Erdély van, a „peremen” lévők mindig ugyanazt az értéket képviselik, mint a centrum? A kérdések magukban hordozzák a válaszokat. Már régóta világosan látni, hogy Jancsó Adrienne-nek az Erdélyi Zsuzsanna által gyűjtött archaikus népi imák – a Somogyország őrizte világhírűvé lett magyar középkor – nem jelentenek kevesebbet, mint Arany János balladái, pórregéi; hogy Kós Károly, Dsida Jenő, Kuncz Aladár, Szilágyi Domokos életműve – mert mindegyikük túlmutatott a provincián – ugyanolyan becses, mint például a Nyugat nagyjaié. (...) Makulátlan személyiség közvetíti, sugározza ezt bölcs derűjével, gyöngédséggel, humorral, bájjal, de sohasem feledkezvén meg az erkölcs parancsszaváról: az önfeladás – halál.”

Az összegzéshez magunk hadd tegyük hozzá: Jancsó Adrienne küzdelme és győzelmei a magyar versért múlhatatlanok, a versszínházért aktuálisak. Felelősségérzete az utánpótlásért példamutató, büszkeségbe pólyált szerénysége szívszorító, kapott tehetsége, szerzett tudása és szinte követhetetlen szorgalma az értékek felkutatásában felbecsülhetetlen örökség. Magyar Örökség.

Sunyovszky Sylvia

JANCSÓ Adrienne előadóművész (Marosújvár [ma Románia] 1921). 1941-ben lép az előadóművészi pályára, 1944–47-ig Kolozsvárott a Nemzeti Színház, illetve a Magyar Színház tagja. 1947-ben áttelepül Magyarországra. Vidéki színházak, a Magyar Néphadsereg Színháza, a Madách Színház tagja. 1955-től ismét előadóművész, versmondó, balladaelőadó. 1963–78-ig az Irodalmi Színpad, illetve a Radnóti Miklós Színpad tagja, 1985–90-ig a *Vers és dal a Várban* című estek szervezője.

Kitüntetései: Jászai Mari-díj (1965), érdemes művész (1971), Kazinczy-díj (1977), Déry Tibor-díj (1988), a Magyar Művészetért Alapítvány Díj (1991) és Kossuth-díj (1995).

„Nem hal meg az, ki milliókra költi dús élte kincsét, ámbár napja múlt.” Bay Zoltánra is pontosan illenek ezek a szavak...

BAY ZOLTÁN_{NAK}

a mikrohullámú technika terén kifejtett
kimagasló tudományos tevékenysége
MAGYAR ÖRÖKSÉG

„Miután nekem nincs tudományos képzettségem a fizikában, én lehetnék az utolsó, aki arra hivatott, hogy Bay Zoltánról mint fizikusról írjak. De mivel több mint fél évszázada szívbeli belső kapcsolat fűz hozzá, kétlem, hogy lehetne nálam alkalmasabbat találni, aki arra hivatott, hogy Bayról mint barátról írjon... Bay nemcsak jó barát volt, hanem jó hazafi és a humanista eszmék harcosa is” – írta róla Szent-Györgyi Albert.

Bay Zoltán századunkkal együtt született 1900-ban Gyulaváriban, egy tiszántúli községben, és 1992-ben hunyt el az amerikai fővárosban, Washingtonban.

Pályája átfogja az egész XX. századot.

Édesapja református lelkész volt, aki korán elhunyt. Az özvegy édesanya a családi földet adta el azért, hogy gyermekeit taníttathassa. Bay Zoltán a Debreceni Református Kollégiumban tanult. Osztálytársai között olyan kiválóságokat találunk, mint Törő Imre vagy Szabó Lőrinc.

Tanulmányait a budapesti tudományegyetemen folytatta. Ifjúkori példaképe a fizikusok fejedelme, Eötvös Loránd volt, akivel budapesti egyetemi évei alatt már nem találkozhatott, de mint az Eötvös Kollégium tagja, egyik megvalósítója lehetett annak az álomnak, amely a nagy alapítót vezette. Ehhez vezérlő csillagot is tőle kapott.

Eötvös Loránd Bolyai János születésének centenáriuma alkalmából a kolozsvári tudományegyetemen e szavakkal állított példaképet: „Csak az az igazi tudomány, amely világra szól, s azért ha igazi tudósok és – amint kell – jó magyarok akarunk lenni, úgy a tudomány zászlóját olyan magasra kell emelnünk, hogy azt határainkon túl is meglássák, és megadassák neki a kellő tiszteletet. Ez a mi eszményképünk, ez valósult meg Bolyai alkotásával egyszer, ilyen teljes mértékben talán egyetlenegyszer.”

Ez lett az eszményképe tudományos pályája kezdetétől Bay Zoltánnak is. Doktori értekezését 1926-ban védte meg, sub auspiciis gubernatoris avatták doktorrá. Egy életre elkötelezte magát a modern fizikának. Ennek ekkor Berlin jelentette az egyik fő szellemi központját. A fiatal doktor Berlinbe ment kutatásait folytatni, ahol olyan tudósokkal találkozhatott, mind Planck, Einstein, vagy honfitársaink közül Szilárd, Wigner, Neumann.

Neumannék útja Amerikába vezetett tovább, és az ottani műszaki-gazdasági feltételek között világraszólót alkottak. Bay Zoltán visszatért hazájába, és az itthoni mostoha feltételek között ugyancsak világraszólót alkotott.

1930-ban lett a szegedi tudományegyetem fizikaprofesszora. Itt kötött életre szóló barátságot Szent-Györgyi Alberttel. Párosította az elméleti és kísérleti fizikát. „Valami olyant kellene tanítani – vallotta Bay –, ami még nem ment át a köztudatba, ami a jövő tudománya.” Elképzelései megvalósításához az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt-től (a Tungsramtól) kapott hatékony támogatást, amelynek 1936-tól a kutatólaboratóriumát vezette. Egyidejűleg a budapesti műegyetem professzora lett. Elébe ment az atomkorszaknak. 1937-ben atomfizikából habilitált, s az ország első atomfizika tanszékének élére állt. A Magyar Tudományos Akadémián 1938-ban levelező tagként az elektronsokszorozóról tartott előadást.

Nagy fizikus és nagy humanista volt. A világháború és a fasizmus idején, amikor az embert próbáló idők jöttek, életét kockáztatva mentette embertársait.

A háború éveiben is folytatta sikeres kutatásait. Ezek vezettek el kerek félévszázada a sikeres holdradar-kísérletekhez. „Az emberiség előtt megnyílt egy új lehetőség, egy új terület: a világűr. A földi élet olyan lépés megtételéhez közeledik, ami azelőtt csupán egyszer esett meg vele, amikor az élet a tengerből kilépett a szárazföldre” – ismerte fel kísérleteik távlatait 1946-ban Bay Zoltán. A jelismétlés és jelösszegezés módszerével a radarcsillagászat atyja lett. De egyben ő az információ-társadalomhoz vezető globális hírközlés egyik úttörője is, aki már 1946-ban műholdakról sugárzott rádió- és televízió-programokról írt.

Bay Zoltán a teljes körű innovációt képviselte. A világháború után, egy új korszak kezdetén egyszerre volt műegyetemi professzor, az alap-kutatásban jeleskedő tudós, a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályának elnöke, a műszaki fejlesztés kiemelkedő művelője és szervezője, a Tungsram egyik vezetője, a Magyar Elektrotechnikai Egyesület elnöke és a miniszterelnök (Nagy Ferenc) hattedgú „tudós agytrösztjének” egyik tagja. Baráti köre Neumann Jánostól Németh Lászlóig terjedő ívet fogott át.

Bay Zoltán 1948-ban menekülni kényszerült hazájából. A tengeren túl a George Washington Egyetem professzora, a Nemzeti Mérés-tudományi Intézet osztályvezetője, az American University kutatóprofesszora.

Amerikában is mindvégig magyar maradt. Amíg itthon a személyi kultusz kitagadta, addig odakinn háza a magyarság egyik szellemi központja lett. 1973-ban, 25 évi távollét után Szent-Györgyivel együtt lépett újra magyar földre.

Ezután feleségével, élete végéig hű társával gyakran járt haza.

Tíz év küzdelem után a Nemzetközi Mértékügyi Konferencia 1983-ban történelmi döntést hozott, a méter új világszabványát fogadta el.

Ettől fogva a távolságot időtartammal mérjük, a távolságmérés is elérheti az időmérés pontosságát. A „fényre szabott” méter megalkotója ugyancsak Bay Zoltán volt, aki erről a témáról tartott előadást harmadik akadémiai székfoglalóján, 1981-ben, amikor tiszteletbeli taggá választotta a Magyar Tudományos Akadémia.

1976-ban úgy nyilatkozott, hogy mindaddig tart előadásokat, amíg újat tud mondani. Élete végéig tudott újat mondani. 92 éves korában arról vallott egyik barátjának írt levelében, hogy válaszlevele azért késett, mert elmélyedt egy tudományos problémában, és ilyenkor nem tud semmi mással foglalkozni.

„Nem hal meg az, ki milliókra költi dús élte kincsét, ámbár napja múlt.” Bay Zoltánra is pontosan illenek ezek a szavak, melyekkel Arany János emlékezett meg Széchenyiről.

Bay Zoltán véglegesen beírta nevét a modern fizika aranykönyvébe.

Pungor Ernő

...a folklorisztikus és mágikus, ... a költői és misztikus, ... a realista és modern ... természetesen módon van együtt Szóts István művészetében. ... benne van az erdélyi havasok tiszta népköltészete, az emberi szegénység és kiszolgáltatottság örök fájdalma, a szeretet és a szolidaritás szépsége, a nagyvárosok képeinek realista rajza és a modern filmnyelv teljes eszköztára, évtizedekkel megelőzve a mozgóképek európai újítóit.

SZÓTS ISTVÁN

Emberék a havason című filmje

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Amikor az az örömteli és megtisztelő felkérés ért, hogy laudációt, azaz dicsérő ajánlást tehetek e Bíráló Bizottság előtt Szóts István magyar filmrendező díjazásának ügyében, eltűnődtem, nem illetlenség-e ilyet művelni. Nevezetesen: kell-e egy nagytekintélyű tudósokból és művészekből álló testület színe előtt egyáltalán ajánlani Szóts Istvánt olyan kitüntetésre, amely a magyar szellemi örökség folytatóit, továbbvivőit illeti meg. Méltatni érdemeit, amelyek – reményeim szerint – közismertek és elvitathatatlanok. Kérem ezért, tekintsenek el attól, hogy Szóts István életútját, kivételes helyét a magyar és egyetemes filmművészetben érvként elősoroljam, vagy hogy remekművét, az *Emberék a havason*-t elemezzem. Helyette elsőül néhány képet idéznék fel, mert a mozgóképek elsődleges anyaga mindig a kép, s a jó filmből mindig erős képekre emlékszünk; másodjára pedig Szótsnak egy olyan tevékenységére hívnám fel a figyelmet, amelyet fontosnak és rá jellemzőnek tartok, s amely talán kevésbé ismert.

Nos, az első kép az *Emberék a havason* elejéről való. A favágó és felesége gyermekük születésekor bemutatja a kisbabának a hatalmas erdőt, s egy fát jelölnek meg, amely, amíg csak él, a gyermek fája lesz. A második kép ugyanebből a filmből, amikor a férfi és az asszony a már nagyobbacska gyerekekkel a magas hegygerincen halad, hosszú percek át. Kora reggel van, még nem szállt fel a hajnali köd, a bérc teteje a felhőkbe nyúlik. A család – férfi, asszony, gyermek – a tejfehér, puha égben megy a végzete felé. A harmadik képen, melyről szólni szeretnék, az asszony már halott. A városból tartanak hazafelé, az otthonukba, a havasokba, amely a feleség és anya végső nyughelye lesz. Férjének nincs pénze a halott haza-

szállíttatására, a drága temetésre: halott feleségét, mintha élő volna, vonaton viszi haza. A harmadosztályú kupéban kopottas ruhás, fáradt emberek zötykölődnek. Talán tudják és értik, miről van szó, ez nem derül ki pontosan a feszült, néma képsorokból. Csak azt látjuk, hogy szemükben egyre több a megértés, a részvétel és a szeretet.

Az első idézett kép, a film elejéről, folklorisztikus és mágikus. A második költői és misztikus. A harmadik – a filmtörténet egyik leg-erőteljesebb atmoszférájú képsora – realista és modern. Mert mindez természetes módon van együtt Szóts István művészetében. Az erdélyi havasok tiszta népköltészete, az emberi szegénység és kiszolgáltatottság örök fájdalma, a szeretet és a szolidaritás szépsége, a nagyvárosok képének realista rajza és a modern filmnyelv teljes eszköztára, évtizedekkel megelőzve a mozgókép európai újítóit. Szóts filmje akkor született, amikor Olaszországban elkészült az első neorealista mű, Visconti *Ossessione*-je, jó fél évtizeddel azelőtt, hogy a neorealizmus a csúcsára jutott volna. Mégis, mintha már a neorealizmus késői, érett korszakát idézné: amikor a valóság szociografikus ábrázolása mesévé és költészetté párolódott. S mindez abban a közegben, amelyben ez az egység még oly természetes és adott, amelyben a kultúra, a szokás, a hit és a művészet még nem vált el egymástól: az erdélyi havasok felhőkhöz közeli, tiszta levegőjű világában. Ez előtt a szokatlan szépség és tisztaság előtt hajtotta meg fejét a nemzetközi filmszakma Velencében, amikor Szóts filmjének ítelték a fesztivál nagydíját, az Arany Oroszlánt.

És most következnek a negyedik – utolsó – kép, amely már ajánlásom második témájához vezet. Budapest, 1945 februárja. Budán még dörögnek a fegyverek, Pest utcáin temetetlenül hevernek a holtak. A New York kávéház romjainál fiatalember siet, hóna alatt iratköteg. A kávéház kapuboltozata alatt hat férfi holtteste. Az ifjú és még néhány járókelő az Almássy téren földeli el a tetemeket, szemfedőnek egy filmkölcsonzó irodából szereznek plakátokat. A halottakon egy amerikai film felirata: „*A bűn árnyékában...*”

E képsort nem Szóts István készítette. Számára ez talán túl giccses és direkt lett volna. Ilyet csak a valóság képes produkálni. Mert az a bizonyos fiatalember a szétlőtt városban, hóna alatt a kéziratokkal, Szóts István volt. Szegedre igyekezett éppen, hogy a papírokat átadja Szent-Györgyi Albertnek, aki akkor – lehetséges államelnök-jelöltként – Moszkvába repült. A szóbanforgó kézirat az óvóhelyen, gyertyák imbolygó lángjánál íródott. Címe: *Röpirat a magyar filmművészet ügyében*. „Ilyen körülmények között tervezni, írni, a magyar film reneszánszáról álmodni valóban csak egy alvajóciónak vagy egy rögeszme megszállottjának juthatott eszébe” – írja erről később Szóts. Valóban, az írásból egy

álmodó fantaszta hite és lelkesedése süt. Meg volt győződve arról, hogy akkor Magyarországon mindenki a saját területén hasonló röpiratokat készít arról, hogyan lehetne újjáépíteni a romokban lévő országot és kultúrát. Röpirata egy szép álom dokumentuma. Álomé, mely soha nem valósult meg. „A nagy parlag és pusztaság ismét kiművelt emberfőkre vár – írja. – Jövőt, függetlenséget csak akkor remélhetünk, ha minőségi embertípust, mély kultúrájú nemzetet tudunk teremteni.” Hitte, hogy ebben a művészetnek különleges szerepe van. „A művészet – olvasható a röpiratban –, mely életet álmodó hitével, a szeretet és az örök humánus mindent megértő írával gyógyította a sebeket, vár, és talajvesztetten áll a nagy kavargásban. Vár türelemmel az ő idejére. Mert tudja, hogy az emberek a szenvedések, a gyűlölet, a vér és a romok világából ismét hozzá menekülnek: a harmónia, az igazság elfelejtett arcához.” Abban a megújulásban, melyről Szóts álmodott, kulcsszerepet szánt korunk új népművészetének, a filmnek, amelyet kiszabadítani vágyott a pénz és a hatalom rabsága alól, s a nemzeti kultúra egyenrangú partnerévé kívánt emelni. „Nem tudunk és nem is szabad elképzelnünk olyan Európát – írja –, ahol egyszínűvé fakul az emberek vérmérséklete, ritmusa és nyelve. Európának éppúgy szüksége lesz magyar filmre, mint ahogy nem nélkülözhetette a svéd drámát, az olasz operát, a flamand festőket vagy a bécsi muzsikát.” Ma is aktuális szavak ezek. Mert Szóts gyönyörű álmaiból vajmi kevés valósult meg. Röpiratát, melyet saját költségén nyomtatott ki, eljuttatta az ország akkori vezetőihez, de visszhangra nem talált, azt sem tudja, legalább elolvasták-e. A filmszakma vezetői – mint írja – „fanyalgással fogadták”. „Nekik régi pozíciójuk visszavétele és biztosítása volt a fontos – állapította meg keserűen. – A zsákmányra koncentráltak.” A többi, a történet szomorú folytatását ismerjük. Szótsöt, a kor egyik legnagyobb humanista művészt fasizmus-sal vádolják, csak nehezen sikerül tisztáznia magát. Mint írja: „A béke termékeny, alkotó légköre, felívelő művészi tervek helyett rágalmak és hazugságok ellen kellett védekezni. Kezdeti lendületem megtört, indulásomat lefékezték, startomat visszavetették.” Még elkészíthette az *Ének a búzamezőkről*-t, de már erős nyomás alatt, s a film már nem jutott – nem juthatott – el a nézőkhöz. Az álomnak vége szakadt. A szigorú, rideg valóság évei következtek: Szóts elhagyni kényszerült az országot. Bécsben készített szép képzőművészeti filmeket, tanított az ottani Filmakadémián. Pályája, mint oly sok nagy magyar művészé, kényszerűen torzó maradt. „Nagy kerülők után és nagy késéssel jutottam el kiindulási pontomhoz” – írta 1989-ben, a változások évében, amikor hazatért, s az egész szakma őt ünnepelte. Esztergomban háromnapos konferenciát tartottak tiszteletére, levetítették összes munkáját, köztük az

eddig Magyarországon ismeretlen ausztriai rövidfilmeket is, s ez alkalmából megjelent bibliofil kiadásban Szóts elfelejtett *Röpirata*, melyet a konferencia résztvevői egyre fokozódó izgalommal olvastak végig, mint máig a legjobb, legaktuálisabb elemzést a magyar filmszakma helyzetéről és céljairól. Aktuálist, mondom, mert a gondok ugyanazok maradtak, a filmgyártást – Szótsöt idézve – továbbra is „a kalmárok lármás serege” uralja, s javaslati közül vajmi kevés valósult meg. Mégis, akkor Esztergomban a szakma nem megtört, csalódott férfival, hanem derűs, szellemi ereje teljében lévő, bölcs, idős művésszel találkozott. Szóts 1989-ben új előszót írt könyvéhez, amelyben többek között ez olvasható: „Ennek a megcsönkített, szegény országnak elvették a sóját, aranyát, vasát és ezüstjét. Csak pallérozott, kiművelt emberfői adhattak reményt a megmaradásra, újjászületésre. És milyen tékozlóan bántunk velük!”

Tisztelt Bizottság! Úgy érzem, Szóts Istvánnak, ennek a nagy művészenek az egész magyar kultúra adója. E visszafizethetetlen, súlyos adósságból törleszteniénk díjazásával.

Báron György

SZÓTS István filmrendező (Szentgyörgyválya [ma Románia], 1912 – Bécs, 1998). Tanulmányait a Ludovika Akadémián, majd a Képzőművészeti Főiskolán (1933–35) Aba-Novák Vilmos és Iványi-Grünwald Béla tanítványaként végezte. 1933–39-ben Erdélyben gazdálkodó. 1939–41-ben a Hunnia Filmgyár vágó- és rendezőasszisztense. 1942-től játékfilmrendező. 1943-ban megalapította a Szóts Filmet. 1957-től haláláig Ausztriában élt. 1964–69-ig az Osztrák Filmakadémia rendező-tanára. 1990-től a Színház- és Film-művészeti Főiskola filmtanszakának tanára. 1990-től a Magyar Művészeti Akadémia, 1993-tól a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja.

Kitüntetései: a velencei filmfesztivál fődíja (1942), dokumentum filmkategória díja (1956), osztrák filmdíjak (1962, 1969), Magyar Művészetért Díj (1990), Kossuth-díj (1992), a filmszemle életműdíja (1994).

Főbb művei: könyvek: *Röpirat a magyar filmművészet ügyében* (1945), *Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pere és vértanúsága* (1987); magyar nyelvű filmek: *Emberek a havason* (1942); *Kádár Kata* (1943); *Ének a búzamezőkről* (1947); *Kövek, várak, emberek* (1955); *Melyiket a kilenc közül?* (1957).

A Duna Televíziónak ebben és bármilyen helyzetben meg kell maradnia olyan szellemi égi madárnak, amelynek sohasem szabad alacsony röptű, nyesett szárnyú, csoportérdekek körül csipogó szárnyassá alacsonyodnia. Léte össznemzeti érdek, az elszakított nemzeti közösségeket összefogó leghatékonyabb kötelék, a magyarság és más népek szellemi integrációjának égre rajzolt s lelkünkbe épített jelképe.

A DUNA TELEVÍZIÓNAK

a magyar nemzet érdekében végzett hiteles közszolgálatá

MAGYAR ÖRÖKSÉG

1992 Karácsonyán az anyaország határain kívül rekedt vagy az európai, észak-afrikai szórványokba szakadt magyarság a Kárpát-medence trianoni feldarabolása óta eltelt időnek a legelbűvölőbb és leghasznosabb ajándékát kapta: a Duna Televíziót. Elbűvölőt, varázslatosat mondok, mert különösen a székelyföldi és belső-erdélyi, milliósnál nagyobb lélekszámú magyarság – szinte hihetetlen – rendszeres anyanyelvű műsor-sugárzáshoz csak az új évezred küszöbén juthatott. Romániában a hetvenes években induló, először két-, később csupán másfél órás, majd teljesen megszüntetett magyar nyelvű műsorszórás a kezdeti eufóriás nekibuzdulás után kihívta maga ellen a balkáni borz dühét, s az szétrágcsálva hordatta földalatti odúiba a magyar adásoknak még a celluloid szalagjait is. Elpusztították, hogy hírmondó kép se maradjon rólunk, hogy majd mi magunkkal is ez történjék.

Az első karácsonyi magyar tévés angyaljárás ezért volt számunkra varázslat, világító gyertya, sziporkázó fényszóró, fenyőillatú csoda, mert mi még a nyugati tévéadók műsorait sem fogadhattuk be otthonunkba. A nacionálkommunista rezsim szellemi börtönkosztjára fogva napi néhány órán át a Kárpátok Géniusának (Nicolae Ceau escunak – *a szerk.*) hatalombitorló, magyarfaló örültségei rombolták idegeinket, kergettek sokakat száműzetésbe, már azokat, akik nézték, mert a nyolcvanas évek végén az emberek már be sem kapcsolták a tévékészüléket.

Ezt a múltat azért idézem, mert a későbbiekben mi, az anyaországtól szellemi és fizikai értelemben is messzire rekesztettek, ellenünk elkövetett újabb merényletsorozatként érzékeltük és éltük meg a Duna Televízió szükségességét kétségbevonó rágalmakat, a pénzügyi, szervezési,

hatalommegosztási bakalódást. Ez, akarva-akaratlanul, szándékosan vagy naivitásból a '89-es romániai fordulat után is egy húron pendült a magyar kultúrát s egyáltalán a magyarságot visszaszorított helyzetében megtartani vagy továbbSORVASZTANI szándékozó romániai szélső-nacionalista törekvésekkel.

Nemcsak csillogó, kalácsillatú, hanem hasznos, nélkülözhetetlen karácsonyi ajándékot is kaptunk a Duna Televízió égi madarainak felénk reptetésével. Ez az anyanyelvű tévés premier a magyar szellemi egység újráteremtésének lehetőségét terítette fölénk, a „haza a magasban” eszmejegyében lép és léptet át politikai határokon, a nyelvi, kulturális és földrajzi egységet építi újjá. Az emlékezetünkben kiszorult történelem tanulságait, ezeregyszáz esztendő Kárpát-medencei megmaradásunk titkait fedi föl, a szellemi értékcseré révén tágabb tájak magyarságát szervezi egy családdá, a messzire szakadtak a maguk Ariadné-fonalát lelik fel benne. Számunkra a Duna Televízió üzenet, sokféle értelemben. Szó szerint is, mert az ünnepköszöntő zenés üzenetek mellett telefonon, levélben jelzik egymástól messzire széledt atyáinkfiai: ezt vagy azt láthattam, ebben vagy abban gyönyörködtem, vagy emiatt bosszankodtam. A Duna Televízió kapocs.

Szerepét, szellemi életünkben elfoglalt helyét a tömbházak ablakából kikönyöklő, a nyeregtető háztetőkön fészkelő tányérantennák, a kábel-tévék falakat behálózó vezetékei, a helyi tévézés térhódítása és a Duna Televízió jóvoltából a határokon túli tévés szakképzés felkarolása is jelzi. Mert, végre, nem (csak) mások szólnak rólunk és nekünk, hanem mi is magunknak és másoknak is.

Az lesz majd az igazi, ha a Duna Televízió, anyagi és szervezési bajainak orvoslása után nemcsak a Kárpát-medencei, európai magyarság szellemi együvé tartozásán munkálkodhat, hanem a nyelvek és kultúrák közötti értékcserét, a kapcsolatok kiépítését közszolgálati elkötelezettségével még inkább elősegítheti.

Nemrég a politika világában a Kárpát-medencei magyar–magyar csúcs sikerének örvendezhettünk. Az egymásratalálás örömebe aztán a sokat vitatott magyar–román alapszerződés ürömjé cseppent bele. A Duna Televízió ebben és bármilyen helyzetben meg kell maradnia olyan szellemi égi madárnak, amelynek sohasem szabad alacsony röptű, nyesett szárnyú, csoportérdekek körül csipogó szárnyassá alacsonyodnia. Léte össznemzeti érdek, az elszakított nemzeti közösségeket összefogó leghatékonyabb kötelék, a magyarság és más népek szellemi integrációjának égre rajzolt s lelkünkbe épített jelképe.

Mindezért mi, távol élők, éppen a Duna Televízió jóvoltából egymáshoz közelebb költözöttek és otthonra lelők, köszönetet mondunk

most már nemcsak az érzelmeinkben csillogó „Dunás” karácsonyokért, hanem a hétköznapijainkat is bearanyozó, szellemi építkezésre készítő műsorokért, s szívből gratulálunk a magyar nemzeti eszme szolgálatában és a nemzet szellemi egységének megteremtésében eltöltött esztendőök önzetlen és szívós munkájához.

Sylvester Lajos

*1988-ban olimpiai aranyérem 200 méteres hátúszásban, ezüstérem a 100 méteres távon.
1992-ben olimpiai aranyérem 200 és 100 m hátton, továbbá a 400 méteres vegyes-
úszásban.*

1996-ban újra olimpiai aranyérem 200 méteres hátúszásban, bronzérem 400 m vegyesen.

EGERSZEGI KRISZTINA

öt olimpiai aranyérme

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Ez a maga nemében páratlan olimpiai éremgyűjtemény Egerszegi Krisztina tulajdona. Egy fényes pályafutás legérdemibb állomásain szerezte, pazar teljesítményeinek eredményeként. Öt arany, egy-egy ezüst és bronz a hozadéka annak az úszókarriernek, amelynek az első stációja a nyolc esztendővel ezelőtti szülői, a csúcspontja a négy éve lezajlott barcelonai, a betetőzése pedig az idén nyáron rendezett atlantai olimpia volt. Egerszegi Krisztina elkészült a versenymedencétől, nyári ötkarikás eseményen már nem láthatjuk őt a vízben – éltető közegében –, ahol sikereit aratta. A sikereket, amelyek a mieink is, s mindannyiunk közös életének, a magyar nemzeti örökségnek is visszavonhatatlan részei.

Ahogy azok az első, mondjuk így: részsikerek is, amelyek a kezdő versenyző vízi szárnypróbálgatásainak nyitányán születtek.

Legelőbb is az, hogy megtanult úszni... Az 1974. augusztus 16-án napvilágot látott kisleány útja végtelenül egyszerű és kézenfekvő volt: a mama kézen fogta és levitte őt a Margitszigetre, ahová a nővére is járt. Itt volt a Bp. Spartacus – akkori szóhasználattal élve – vízi-bázisa, mígnem közben felépült a „szparisok” Kőér utcai uszodája, ahol aztán folytatódott, kibontakozott Egerszegi Krisztina „víziélete”. A fejlődéshez persze kellett egy további szerencsés momentum: az úszó-tehetség mellé egy edzői táalentum, olyan, mint amilyen a későbbi mesteredzőben, Kiss Lászlóban rejlett. Krisztina még nem volt tíz éves, amikor összeállt a varázslatos páros: innentől ő és »Laci bá'« elválaszthatatlanná vált, közös munkálkodásuk gyümölcsei pedig szép lassan kezdtek beérni. A rügyfakadás idején már felnőtt válogatott kerettag, s még 13 éves sincsen, amikor a Kiss-Egerszegi duó átesik az igazi tűzkeresztségen. Az 1987-es strasbourgi Európa-bajnokság ez, ahol a

nemzetközi mezőny tagjaként először csobban a vízbe a nagyok, a felnőttek között. Debütánsként korántsem rosszul, hiszen 100 m hátton az ötödik, 200-on pedig a hatodik helyen zárt. A nagy ívű pálya első jelét már a következő esztendőben minőségi ugrás követte: három első helyezés az ifjúsági Európa-bajnokságon, majd pár hónappal később, 1988 őszelőjén a szöuli olimpia arany- és ezüstérme. Az emlékezőnek itt tán meg kéne állnia egy illetlen kitérő erejéig, hogy miért is nem lett mindkét hátúszó számban a magyar kislányé az olimpiai bajnoki cím, ráadásul a Stasi-akták felnyitásával már a német doppingtitok sem titok többé. Mégsem teszem, méltatlan volna a fair play-ből is mindenkor példás jegyet érdemlő Egerszegi Krisztinához. Maradjunk annyiban: örüljünk neki, hogy a negyven kilós kamaszlány legalább a 200 méteres távon le tudta győzni a német torpedó-amazonokat, minden idők legfiatalabb olimpiai úszóbajnokává lépve elő. Igaz, a visszavágás nem sokáig késett: 1989-ben, hazai vizeken, a bonni Európa-bajnokságon a Kiss-iskolából (is) tökéletesen felkészült németek mindhárom elsőséget elorozták, Egerszeginek három EB-ezüst és a tanulság maradt. Hogy mennyit okult a fricskából, azt a következő esztendők varázslatosan gazdag éremkollekciója mutatta. Csak a legszebb babérokról szólva: a hosszabbik hátúszó számban ekkor indul félévtizedes veretlenségi, verhetetlenségi sorozata. Nyer Amerikában, az 1990-es Seattle-i Jóakarati Játékokon, 1991-ben az ausztráliai Perth-ben a világbajnokságon, ráadásul itt 100 méteren is, mi több: mindkét számban káprázatosan nagyszerű világcsúccsal. Még ugyanabban az évben tovább tarol, három EB-aranyat érdemel ki az athéni földrészközi randevún, ahol Európa-bajnok lett 400 méteres vegyesúszásban s persze – kétszer – hátton is. Az 1992-es barcelonai olimpia pedig szinte csak róla szól: mint a mesében, mindenkit elbűvöl-bájol három aranyérmével, az akkori ötkarikás játékok legeredményesebb női versenyzőjévé avanzálva. A diadalfolyam feltartóztathatatlan: 1993-ban, az angliai Európa-bajnokságon az úszótudomány polihisztoraként rendkívüli sokoldalúságából is bemutatót tart, amikor négy számban is a vén kontinens legjobbjává lesz. A korábbi sikerdiszciplínákhoz ezúttal negyedikként a 200 m pillangót teszi hozzá, s így karrierje hetedik EB-aranyát szerzi meg.

A sikernek ezer szülője van, a kudarc árva gyerek – emlegetjük időnként a bölcs mondást, mert hát mennyivel könnyebb közösséget vállalni a sikeres emberrel, mint azzal, aki eredménytelenségre ítéltetett. Egerszegi Krisztina sikerre volt kárhoztatva, tehetsége, kitartása, szorgalma s az őt körülvevő ösztökélő-segítő környezet együttes hatására. Ám – s ez emeli még inkább emberivé az egészet – olykor látogatást tett nála a balsiker is. Méghozzá a sheffieldi ragyogást követő 1994-es

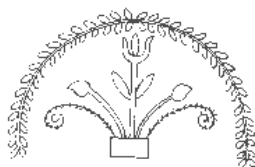
római világbajnokságon. A kudarc fájdalma is kényszerítette arra, hogy a befejező világversenynek szánt VB után ne hagyja abba, hanem folytassa... Az örök városban örökre emlékezetes balsiker főszereplője volt: 100 m hátton egy elrontott rajt után csak az ötödik lett, 200-on pedig hiába verte meg a világot, egy valaki őt is megtréfálta. Megint elő lehetne hozakodni bizonyíték értékű állításokkal, hogy a kelet-német úszótitkok birtoklóinak, magyarán egykori NDK-s edzőknek a segítségével miként vált a női úszásban szuperhatalommá Kína, hogyan juthattak reprezentánsai hegemon szerephez a medencék világában, majd omlottak össze a római világbajnokság utáni tömeges doppinglebukást követően. Ám mindez vajmi keveset segítene, s főképpen mit sem változtatna azon, hogy az ominózus világbajnokságon kínai riválisa mögött csak második tudott lenni Egerszegi Krisztina. Ezt ő kudarcként élte meg, s külső magyarázatok helyett a saját választát fogalmazta meg azzal, hogy vállalta a felkészülést a számára egyfajta végbizonyítvány-osztást jelentő atlantai olimpiára is. Ahol a 400 méteres vegyesúszásban akadt nála két jobb, ám a bronzos bemutatkozás után fő számában, a 200 m hátton magának és az érte szorítóknak is „aranyos” választ adott. Győzött ebben a számban az egymást követő harmadik olimpiáján is. A két világbajnoki, az 1995-ös bécsi EB-tróféákat is tekintve összesen kilenc Európa-bajnoki, s az atlantaival együtt öt olimpiai aranyéremmel egy kivételesen nagy sportolói életutat zár le. A „szürkébb” medáliákról elfeledkezve még az is idetartozik, hogy hatszor választották megszakítás nélkül az év sportolójává Magyarországon, hogy a legnagyobb szavazataránnyal őt szavazták be elsőként a Halhatatlanok Klubjába, hogy az úszó világszövetségnél négy esztendőn át ő volt az év legjobb női úszója a Földön, hogy alighanem megdönthetetlenül sokszor, 87 alkalommal nyert magyar bajnokságot, hogy Barcelona után a világ második legjobb sportolójává választották meg, hogy idehaza több helyütt díszpolgár, s hogy az országban alighanem egyedülként – az előterjesztők jóvoltából – kétszer egymás után ugyanazt a legmagasabb magyar polgári kitüntetést, a Köztársasági Érdemrend középkeresztjét kapta meg.

A nem mérhető-látható díjak között van az a mélyreható, kölcsönös szeretet, amely a családjával fűzi össze, az edző-mesterével ápolt különleges kapcsolat, amely afféle második édesapa-gyermek viszony formájában a csodálatos eredményeket is segítette, és az is, hogy Szöul óta változatlan hőfokon egy ország kedvence, akit sok millióan zártak a szívükbe országunk határain kívül is, aki szelídségével, bájos hétköznapi-ságával, lefegyverző nyíltságával, őszinteségével, allűrmentes sztár mivoltával példaképpé válhatott, aki sok esztendeje mindannyiunk

Egerszegi Krisztinájává, Krisztijévé, sőt, beceneve után, Egérkéjévé lényegült. Öt egyéni olimpiai győzelme révén immár ő minden idők legeredményesebb magyar sportolója. A „Nemzet Egere”.

Jancsó Kornél

EGERSZEGI Krisztina (Budapest, 1974). A Bp. Spartacus úszója, nyolcvanhétszeres magyar bajnok. A legeredményesebb magyar női sportoló, aki eseményekben és sikerekben gazdag pályafutása alatt egy ország kedvencévé vált. 1987 óta a válogatott keret tagja. Kimagasló sikereit Kiss László úszóedző irányításával érte el. Atlantában szerzett bajnokságával ő az egyetlen ötszörös egyéni olimpiai bajnoki címet szerzett úszónő a világon. Az év sportolónője (1988–95), örökös bajnok, a Halhatatlanok Klubjának tagja (1991). Eredményeinek részletes felsorolását a laudáció tartalmazza.

Mansfeld Péter rendkívül vakmerően, karakánul és keményen viselkedett a nyomozás és a tárgyalás alatt. Többször kísérelte meg a szökést, egyszer sikerült is... (...) A tárgyalásokon semmit sem tagadott, nem védte magát, sőt, társai, főként az elsőrendű vádlott terhelő dolgait is magára vállalta. ...lélekben felkészült a kivégzésre, és elhatározta, hogy azt fogja az utolsó pillanatokban kiáltani:

„Éljen Magyarország, éljen a haza!

Szeretlek, édesanyám!”

MANSFELD PÉTER

magyar szabadságért elszenvedett mártíromsága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

1941. március 10-én született Budapesten. Édesanyja Estó Mária, apja Mansfeld József, mindketten fodrászok. 1946-ig saját üzletük volt, ezután apja egy szövetkezetben, anyja a Gellért Szállóban folytatta munkáját. 1950-ben szülei elváltak, Péter egy időre intézetbe került, majd édesanyjával élt.

Mansfeld Péter az általános iskola elvégzése után esztergályos ipari tanuló lett a 28. számú iparitanuló-iskolában, illetve a Magyar Optikai Műveknél. 1956 márciusában a „szakma legjobb ipari tanulója” címért folyó verseny intézeti döntőjében a második helyezést érte el.

A forradalom idején beállt a Széna téri felkelők közé. Nincs adat arra vonatkozóan, hogy a harcokban részt vett volna, de gépkocsin fegyvereket, papírt, élelmiszert szállított a felkelők számára. Egyes alkalmakkor Szabó bácsi sofőrje volt. Összekötőként megfordult a Schmidt-kastélyban és a Szabad Nép Székházban is.

A forradalom brutális leverése végtelen dühvel töltötte el. Ekkor kiskamasz, épp hogy elmúlt tizenöt éves. Hasonló korú barátaival elhatározták, hogy ellenállnak: egyelőre fegyvereket gyűjtenek. '56 novemberében elhagyott lakásokban, garázsokban kutattak fegyverek után, így jutottak el a Szovjetunióba szökött Piros László belügyminiszter üres lakásába, ahol fegyvert találtak, s ahonnan elvittek apróságokat is (két szótárt, két khaki nadrágot, transzformátort és olcsókönyvtári könyveket). A fegyvert elásták a többi mellé. A holmikat házkutatásnál

megtalálta náluk a rendőrség. Más hasonló kamaszos „brahikat” is csináltak, mindezekért letartóztatták, és lopásért egyévi börtönre ítélték, de végrehajtását három évre felfüggesztették. E per során nem derült fény „Széna téri múltjára”.

1958 januárjában egy MOM-beli munkatársával, a 19 éves Blaski Józseffel találkozott (aki a későbbi perben az elsőrendű vádlott lett), és elhatározták, hogy fegyveres csoportot alakítanak. Mansfeld a forradalmi cselekményeiért a váci börtönben raboskodó sógorát, Virág Jánost akarta kiszabadítani, míg Blaski pénzt akart szerezni és Nyugatra szökni. Február 15-én megalakult a csoport, fiatalok barátaikkal kiegészülve, akik közül Bóna Rezső '56-ból maradt röpcédulákat kívánt sokszorosítani.

Céljaik elérésére fegyvert akartak szerezni, ezért elhatározták, hogy elrabolnak egy rendőrt vagy munkásort, és elveszik a fegyverét. Február 17-én, a sötétség beállta után egy elkötött autóval az osztrák követséghez mentek, és álarcosan elrabolták az ott posztoló rendőrt, akit autóval a Ságvári-ligethez vittek, ott elvették a fegyverét, de amikor megtudták a rendőrtől, hogy két gyermeke van, megváltoztak, cigarettával kínálták, majd elkísérték a buszmegállóhoz és elengedték. (A rendőr becsületes ember volt, és a bíróság előtt mindezt elmondta, ami abban az időben sajnós nem volt jellemző.)

Egymást követték gyermeketesen romantikus és szélsőségesen erőszakos cselekedeteik. Újabb rendőrt akartak elrabolni, de a kiszemelt helyen nem találták. Gyanússá váltak. Amikor a rendőrök a nyomukba eredtek, Mansfeld a lopott autóval bravúrosan lerázta üldözőiket.

Ezután egyik ismerősük lakására mentek, mivel úgy tudták, hogy felesége '56-os dolgaiért feljelentette a férjét, aki börtönben került, és bosszút akartak állni az asszonyon és élettársán. Amikor odaértek, kiderült, hogy a férj otthon van, s a nő hagyta el. Később a vádiratban már az szerepelt, hogy meg akarták ölni az élettársat.

Elhatározták, hogy egy postahivatalban rablással pénzt szereznek, hogy Nyugatra szökhessenek. A kiszemelt posta azonban időközben megszűnt.

Egyik társuk, nem bírván az idegi terhelést, elmaradt tőlük, felkereste egyik barátját, akinek mindent elmondott. Még aznap este a lakásán le is tartóztatták.

Néhány nap múlva valamennyiüket elfogták.

Mansfeld Péter rendkívül vakmerően, karakánul és keményen viselkedett a nyomozás és a tárgyalás alatt. Többször kísérelte meg a szökést, egyszer sikerült is: helyszínelésre vitte magát, egy elhagyott tisztásra, és onnan egy szakadékba ugorva elmenekült, de kifícamította a lábát, kénytelen volt kórházba menni, ahol ismét letartóztatták.

A tárgyalásokon semmit sem tagadott, nem védte magát, sőt, társai, főként az elsőrendű vádlott terhelő dolgait is magára vállalta. (Dr. Vágó

Tibor harminc évvel később a sajtóban így nyilatkozott: „a bíróság előtt egy jó fizikumú, erős, dacos fiatalember állt.”)

Első fokon a Fővárosi Bíróság Népbíróági Tanácsa – figyelembe véve az enyhítő körülményeket (fiatal korát, hiszen a cselekmény elkövetésekor 16-17 éves volt, apa nélkül nőtt fel, az alacsony szellemi színvonalon álló elsőrendű vádlott befolyásolta, a csoport rövid ideig és sikertelenül fejtette ki tevékenységét) – életfogytiglani börtönre ítélte.

Dr. Mátsik György ügyész azonban fellebbezett, halálbüntetést kért a fiúra, úgy, mint elsőfokon, mondván, politikai ügyekben nem számít az életkor. Részlet az érveléséből: „Kiemelni kívánom, hogy ezen bűnügyben másképpen kell vizsgálni, hogy a vádlottak valamennyien munkásszülők gyermekei, úgy kell vizsgálni, mint osztályárulókat. Nem megtevédt emberekről van szó, hanem tudatos ellenforradalmárokról.”

A Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa 1959. március 19-én tárgyalta ügyüket, nyolc nappal Mansfeld Péter 18. születésnapja után. A hírhedt dr. Vágó Tibor és az ülnökök egyhangúlag halálra ítélték. A tanácsvezető így indokolta, hogy miért nem elég büntetés az életfogytiglani börtön: „...a büntetés mértéke téves volt. Ez a terhelt volt a fő szellemi és gyakorlati irányítója a szervezkedésnek. A cselekmény társadalmi veszélyességének rendkívüli súlya miatt viszonylag fiatal kora dacára is igen nagyfokú a személye társadalmi veszélyessége. ... A terhelt megnevelését már egy hosszabb időtartamú börtönbüntetésről sem lehet várni. ... Ezért vele szemben az általános prevenció, illetve társadalmi védekezés érdekében a legsúlyosabb büntetés kiszabása volt indokolt.”

Az ítélet kihirdetése után a védő kegyelmet kért. A tanács átalakult kegyelmi tanácsá. Az ügyész javaslatára a tanács (dr. Vágó Tibor, Györe József, Keresztes Sándor, Szabó Sándor és Varga István, akik az ügyésszel együtt embernek nemigen nevezhetők) *egyhangúlag* elutasította a kegyelmi kérelmet, és nem terjesztette tovább az Elnöki Tanács felé. A bíró levélben sürgette az ítélet végrehajtását, amelyre március 21-én reggel 9-kor került sor. Részlet a jegyzőkönyvből: „az ítéletvégrehajtó és segédei a kivégzést 9 óra 22 perckor megkezdték, és annak befejezését a tanács elnökének jelentették. ... Az orvosok jelentik, hogy Mansfeld Péter elítélt szíve 9 óra 35 perckor megszűnt dobogni.”

Mansfeld Péter egyik zárkatársa később felkereste a családot, és elmondta, hogy Péter lélekben felkészült a kivégzésre és elhatározta, hogy azt fogja az utolsó pillanatokban kiáltani:

„Éljen Magyarország, éljen a haza!

Szeretlek, édesanyám!”

Amiképp jelleme kirajzolódott e rövid ismertetésből, biztosak lehetünk benne, hogy utolsó útján valóban ezt kiáltotta.

Mécs Imre

...a kortárs képzőművészet legnagyobb formátumú mestere, aki a nagy klasszikusok sorába tartozik: mester volt középkori értelemben, autonóm művész a reneszánsz felfogása szerint, szintézist teremtő a nagy barokk szellemében, és abogy századunk tragédiáját értette, az a legjelesebb avantgardok mellé állítja.

KONDOR BÉLA

magyar grafikát megújító művészi munkássága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Életéről röviden: 1931-ben született, és 1956-ban, huszonöt évesen kapta meg diplomáját a Képzőművészeti Főiskolán. Mivel jelen voltam a védésénél, tudom, hogy már ott mindenki tudta vagy sejtette, hogy e fiatal művész munkássága határkövet jelent a modern magyar művészetben. Első kiállításán, 1960-ban, amikor úgy illik, hogy a bemutatót követő kritika a fiatal művész mestereire utaljon, már őt nevezték iskolát teremtő mesternek. S bár mindössze másfél évtizedet ölel fel munkássága, hiszen 1972-ben meghalt, mégis olyan monumentális az életmű, hogy hitetlenkedve állunk a szűken mért évek száma és az alkotások teljességének összeegyeztethetlensége előtt.

Életében nem kapta meg a hivatalos elismerést. Szakadatlan harc folyt körülötte, ellene és mellette – már első kiállítását idő előtt bezáratta a hatalom –, pedig, vagy éppen ezért, egyetlen kortársának sem kötődött a munkássága ennyire a magyar valósághoz, mint az övé. Nem volt szándéka nemzeti művészetet csinálni, ami azt jelenti, hogy nem tekinthetjük oeuvre-jét sajátos magyar jelenségnek, hiszen bizonyosan több európai művészettörténeti rokonságot találunk számára, mint hazait. De hogy az az egyetemes mondanivaló, amit közöl, csak itt, Közép-Európában, csak a magyar valóságban születhetett meg, ez bizonyos, mert csak itt élhette át azt az élményanyagot, amely alkalmas volt az emberi sors vizsgálatára, amely alkalmas volt olyan modellé válni, hogy rajta keresztül a kor emberének oly sok problémáját megérthessük. Nem fogadott el külföldi ösztöndíjat, tudta, hogy művészi elkötelezettsége ehhez az országhoz, ehhez a világhoz köti. Íme, a hivatás elvállalása, minden személyes támadás ellenére.

Biztos, hogy a kortárs képzőművészet legnagyobb formátumú mestere, aki a nagy klasszikusok sorába tartozik: mester volt középkori

értelemben, autonóm művész a reneszánsz felfogása szerint, szintézist teremtő a nagy barokk szellemében, és ahogy századunk tragédiáját értette, az a legjelesebb avantgardok mellé állítja. Akár tematikusan, akár tartalmilag nézzük, alkotásai az angyallal és az ördöggel küzdő modern embert állították – legtöbbször a kereszt emblémáján keresztül – kozmikus fókuszba. A kezdetektől végig a kereszt a fő témája, de ez nem a Biblia történelmi pillanatának ábrázolása, hanem jel, reménye annak, hogy van védelem, hiába fenyegetnek személyes és kollektív katasztrófák. Szerinte ezek útjelzők, ikonográfiai gyökeiket nem véletlenül a paraszt pléhkrisztusok adják.

Művein megelevenedik a jó és a gonosz, az irgalmat ismerő és a kegyetlenül pusztító, a szépséget őrző és a korcsokat teremtő ember, akinek a művész megérti félelmeit, de agresszivitását is.

Ez a megértés volt ambíciója. Tanúsíthatom, hiszen évekig ültem nála, amikor dolgozott, és tudom, hogy azért kért erre, mert ezekről akart beszélgetni munka közben. Ez az alkotói magatartás teszi, hogy művészetében az esztétikai élmény mindig értékélmény is, mert benne van a megítélés képessége, etikai vállalása. Ettől féltek azok, akik megakarták akadályozni az alkotói munkában.

És témája volt minden, amiben az embert monumentálisnak láthatta. Rácsodálkozott konstrukcióira, a rejtelmes erőket hordozó gépcsodákra, kereste szép formáik értelmét, és víziókban láttatta meg pusztító erejüket. Látomásai a lélek mélységeit reflektorozzák. Így rokona a Poklot és a Mennyet megjárt Danténak, a rejtelmes víziókat átélte Bosch-nak éppúgy, mint a titkokat rejtő ikonoknak. Tette, amit kellett: a kor misztériumát tárta fel. Egymagában vállalkozott arra, amire egykor a mesterek egész sora együttesen: megteremtette egy adott hely és idő képzőművészeti jelrendszerét. Ez a hely a Kelethez csatolt Közép-Európa, az idő pedig az '56-os forradalmat követő másfél évtized. Ezért természetes, hogy a hivatalosak a legprimitívebb akadályokat is eléállították. Hadd említsem meg, hiszen kevesen tudják, hogy négyszáz forintos állásából legfelsőbb utasításra bocsátották el. Bármilyen mellékes is ez az adat, éppen primitívságával világít rá arra, hogy mekkora veszélyt láttak benne, és ez emeli a neki járó laudációt. Nem azért, mert a megtámadottat joggal érheti a dicséret, hanem mert a lehetetlen körülmények sem gátolhatták szellemi-művészi szabadságát.

Visszatérve jelrendszeréhez, az irodalom bőségesen foglalkozott ezzel, de még nagyon sok a tennivaló. A kutatók komoly feladata összeállítani jelképeinek hatalmas korpuszát, keresve gyökeiket, megadva feloldásukat. Ezek ismerete hozzátartozik a művek igazi megértéséhez.

A képzőművészetnek szinte minden műfaját mesterien művelte: rajzoló, grafikus, festő, illusztrátor, szobrász, mobilokat szerkesztett, fal-festményeket készített s mindezt úgy, hogy megújítsa a műfajokat. De ne feledkezzünk el a magyar irodalomban elfoglalt helyének jelentőségéről sem, amit két kötetben kiadott költeményei bizonyítanak. És komponált zenét, készített hangszert, melyeket ő maga meg is szólaltatott.

Legyen hivatásunk, hogy minél többen megismerjék üzenetét.

Dávid Katalin

KONDOR Béla képzőművész és költő (Pestlőrinc, 1931 – Budapest, 1972), a XX. századi magyar grafika egyik legnagyobb alakja.

A Ganz hajógyárban dolgozott. Ritka tehetségű munkásként került a Képzőművészeti Főiskolára, ahol 1951 és 1956 között tanult Barcsay Jenőtől, Koffán Károlytól és Kmetty Jánostól. 1957-ben Derkovits-ösztöndíjat kapott. 1958-ban rézkarcaival aratott sikert a Luganói Grafikai Biennálén. 1960-ban rendezték meg első önálló kiállítását Budapesten. 1962-ben Miami-ban, majd még számos hazai és nemzetközi grafikai kiállításon szerepelt. 1968-ban részt vett a Velencei Képzőművészeti Biennálén. Kései grafikáit részben irodalmi élmények hatására készítette. Hagyatékának egy részét a budapesti Magyar Nemzeti Galéria őrzi, de a *Plébkrisztus* (1964) kivételével képei nincsenek állandóan kiállítva. Magángyűjteményekben is számos műve található, néhány táblaképe pedig az auschwitzi Mártírmúzeumban van.

Költőként is alkotott, versei két kötetben jelentek meg: *Boldogságtöredék* (1971), *Jelet bagyni* (posztumusz, 1974). A kortárs világirodalom több remekéhez készített illusztrációt, pl. Dürrenmatt, Thomas Mann és Hemingway műveihez. 1972-ben öngyilkos lett.

A DÍJÁTADÁS A KÁLVIN TÉRI REFORMÁTUS TEMPLOMBAN,
1996. DECEMBER 21-ÉN TÖRTÉNT

„Nincs baj, barátaim! Nincs még elveszve semmi! Azt hittem, a szellem szava már örökre elnémult a Földön, s most itt ez a nagyharang.” – E szavak, amelyeket Kemény Katalin és Hamvas Béla méltatásához választottam, kétezer-ötszáz évvel ezelőtt hangzottak el egy hivatalnok ajkáról, miután Konfu-cét beszélni hallotta. Pedig Konfu-ce csak annyit mondott: egyszerűnek kell lenni, az emberi lét mértékét meg kell ismerni, és ahhoz hűnek kell maradni. Konfu-ce korától majd' ezer emberöltő választ el bennünket, de hány emberről mondhatnánk el: nincs még veszve semmi, mert itt van közöttünk ez a nagyharang.

HAMVAS BÉLA ÉS KEMÉNY KATALIN

író, kultúrtörténész

hitvalló irodalmi munkássága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Hamvas Béla szellemi életünk kimagasló génusza, esszé- és regényíró, gondolkodó, vallás- és kultúrtörténész volt. Írásaiban az egyetemes tájékozódás igényével alkotott. Aligha van az emberi létezésnek, sorsnak, gondolkodásnak olyan alapkérdése, amelyet ne vizsgált volna meg. Tudását azonban sohasem foglalta rendszerbe. „Nem rendszereket kell alkotni, hanem az ébresztő elemek folyamatos sorát biztosítani” – vallotta. Pályája kezdetén a modern világ totális válságának felismerése, végpontján pedig a válságból kivezető út, az egyetemes emberi hagyományhoz való visszatérés gondolata állt. Mi ez a hagyomány? Hamvas nem a szociális és történeti tradícióra gondol, nem a közös múlt vagy a vallás hagyományaira, hanem mindezek alapjára: a szent könyvekben megőrzött tanításra, amelyet bár különféle korokban és nyelveken, más-más tudatszinten és szokások szerint rögzítettek, lényegi mondanivalójuk mégis mindenütt egy és ugyanaz.

Mire tanít a hagyomány? Arra, hogy „ez az élet itt nem önálló és nem végleges és nem egyetlen és a lét többi körétől nem független állapot”. Arra, hogy a lét mélyén szabadság, rend és értelem van. Hamvas vallja, hogy csak a szent könyvek őrzik meg számunkra azt a „hiteles és egyetemes információt”, mely az évszázadok során irányt tévesztett emberiséget válságából kivezetheti.

E hit és tudás életgyakorlatra váltása Hamvas számára nemcsak az elnémíttatást jelentette, hanem két évtizedes száműzetést, szellem-próbáló, „szellemsorvasztó fizikai munkát”, testi-lelki kiszolgáltatottságot is. Legtermékenyebb évtizedeit feleségétől, barátaitól, könyvtárától és íróasztalától távol, Tiszapalkonya, Bokod és Inota erőmű-építkezéseinek barakkjaiban tölti, és titokban, lopott időkben és képtelen helyeken, árokpартokon és raktári íróasztalfiókokban, a megjelenés leghalványabb reménye nélkül írja egymás után a XX. század magyar és európai esszéirodalmának kimagasló remekeit, a *Patmoszt*, a *Szareptát*, *Az ősök nagy csarnokát*, az *Öt géniuszt*, *Magyarország szellemi földrajzát*. Azt mondják, mártírsors. Ő a próbatételt inkább sorskorrekciónak és a Gondviselés különleges kegyelmi adományának tekintette. Cenzúra nélkül alkothattott. – És a remekművekért legyenek áldottak a hőerőművek!

Ki volt Hamvas Béla? Amit egyik barátjáról mond, reá fokozottan érvényes: ember, aki „horizont-alkotó szavakat tud kimondani”. Szavakat, amelyek évtizedekre, évszázadokra bevilágítják előttünk az utat. – És valóban nincs veszve, barátaim, semmi, amíg itt van közöttünk ez a nagyharang!

„Kemény Katalin Hamvas Bélától sem el nem választható, sem vele össze nem téveszthető” – a két alkotó kapcsolatát meghitt barátjuk, Gulyás Pál jó fél évszázada így összegezte. A mondat pontos. 1936-ban, amikor az ifjú francia–magyar szakos tanárnő, Kemény Katalin Rabelais-fordításával Hamvas Bélát felkeresi, szinte az első perctől tudják, hogy egymáshoz tartoznak. Mégis, a mély szellemi rokonság ellenére, alkatában aligha találhatnánk egymástól távolabb levő két író.

A kezdet? Erdély. Tordához, a gyermekkorhoz, az erdélyi magyar nyelv intenzív szó-mágiájához Kemény Katalin minden írásában hű maradt, pedig alig kilenc éves, amikor hazájukból menekülniük kell.

Amint a Felvidékről kiutasított Hamvas-család, Kemény Gábor családja is elszenvedte a menekült-lét minden megpróbáltatását, az ott-hon elvesztését, a vagonlakást és a nincstelenséget. Erdélybe nincs többé visszaút, itt pedig éppen csak tűrik, de be nem fogadják őket. Helyzetük a második világháború után sem konszolidálódik. Az egykoron baloldali humanista pedagógus, Kemény Gábor életenergiáit a csalódottság 1948-ban kioltja.

Hamvas Bélát ugyanebben az évben b-listázzák. Katalin hosszú évekre családfenntartói szerepbe kényszerül.

Ami Hamvas Bélának Tiszapalkonya, az Katalinnak az Illatos úti és kispesti általános iskolák napközi otthonainak idegőrlő sivársága, mert a tanításhoz nem, csak a felügyelethez kap engedélyt.

Kemény Katalin alkotói világa legalább olyan tágas, mint Hamvas Béláé. Fordít Rabelais-t és francia moralistákat, Rudolf Kassnert és kínai novelláskötetet. Hindu mitológiát állít össze és kommentál – magyar nyelven mindez ideig a legteljesebbet –, de oeuvre-jében éppúgy megtaláljuk a képzőművészeti tanulmányokat, esszéket és irodalmi értekezéseket, mint a haiku-szerű három-négysoros verselést. Az ifjúkor emlékeiből, Erdélyből, az álmokból és léleklátásból különös műgonddal megszőtt regényei, novellái szélesen hömpölygő prózai folyamatok – egy-egy mondat olykor harminc oldalt átível – ihlete mégis a lírikus szabadvershez áll közelebb, mint a leíró próza tárgyiasságához.

Hamvas Béla mondatai jól tagolhatók és könnyen idézhetők. Kemény Katalin prózába rejtett lírája nem tagolható és nem is idézhető. Olyan, mint a finoman hímzett csipke, amely csak a maga teljességében érvényes, és aligha tűrné, hogy szövetéből egy-egy szálát kifejtessenek. E műnek „nincs egyetlen megfejtendő titkos értelme, sem levonható tanulsága”, ahogy a kibomló hajnalnak vagy a lombba boruló fának sincs. Itt áll előttünk a maga tündöklő sokszólamúságában, és a kimondhatóság határáról „kimondhatatlan léttörténetünkbe bevilágít”.

Szerencsés az a nemzet, nép és ország, amelynek vándorútját ilyen génuszok vigyázzák.

Dúl Antal

HAMVAS Béla esszéíró, elbeszélő (Eperjes [ma Szlovákia], 1897 – Budapest, 1968). A XX. századi magyar művelődéstörténet egyik legnagyobb hatású gondolkodója. Tanulmányait Pozsonyban és Budapesten végezte. 1923-ban a budapesti tudományegyetemen szerzett magyar–német szakos oklevelet, de filozófiai és zenei tanulmányokat is folytatott. Újságíró lett, majd 1927-től a Fővárosi Könyvtár könyvtárosa volt. 1935–36-ban Kerényi Károllyal megalapította a *Sziget* elnevezésű szellemi műhelyt és folyóiratot, amelynek munkatársai az antik kultúra értékeit állították szembe koruk eszmei anarchiájával. 1937-ben házasságot kötött Kemény Katalin neves művészettörténésszel, akivel közösen fontos művészettörténeti tanulmánykötetet adott ki (*Forradalom a művészetben*, 1947, új kiadás: 1989). 1945 után részt vett ugyan a megújuló szellemi életben, de hamarosan mellőzték, 1948-ban könyvtárosi állásától is megfosztották. Az ötvenes években volt segédmunkás és raktáros, de ezekben az időkben is folytatta alkotó tevékenységét. Halála után műveit újra kiadták, és addig ismeretlen művei is megjelentek. Nézetei ekkor váltak szélesebb körben is ismertté.

Szépirodalmi művei közül kiemelkedik a XX. század „sorskatalógusának” szánt *Karnevál* (1985) című regénye.

Világának megismeréséhez nélkülözhetetlen Kemény Katalin *Élet és értelem* című tanulmánya, amely az először 1940-ben megjelent *Szellem és egzisztencia* című kötet 1988-as kiadásának utószavaként olvasható.

Egyéb fő művei: *Tabula Smaragdina* (1988), *Scientia sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyományai* (1988), *Antologia humana: Ötezer év bölcsessége* (negyedik, átdolgozott kiadás, 1991). Életműsorozatát 1991-ben kezdték kiadni.

KEMÉNY Katalin, Hamvas Béláné, író, művészettörténész műfordító (Torda [ma Románia], 1909). 1920-ban családját a megszálló román hatalom Erdélyből kiutasította, azóta Budapesten él. 1931-ben a budapesti egyetemen magyar–francia tanári és filozófiai doktori

diplomát szerzett. 1937-ben házasságot kötött Hamvas Bélával. 1947-ig novellái, tanulmányai jelentek meg budapesti és utódállamokbeli lapokban. 1948–49-től férjével együtt „tiltott” listára került, mindössze a párizsi *Magyar Műhely*ben jelent meg egy regényrészlete (*Soliloquia*, 1965). 1968-tól Hamvas Béla írásbeli hagyatékát gondozza, rendezi sajtó alá (*Élet és életmű* = H. B., *Szellem és egzisztencia*, Pécs, 1987 stb.). 1988 óta rendszeresen publikál. Műelemzéseket tett közzé Henry Moore-ról (1946), Veszelszky Béláról (1981), Vajda Lajosról (1987).

Szerepeivel őrzi a múltat, de a jelent is láttatja, sőt a jövőbe néz. ... A magyar színjátszás élő klasszikusa.

SINKOVITS IMRE

színművészte

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Több mint negyven éve ismerve Sinkovits Imre művészetét és közszereplését, óhatatlanul Petőfi *Színészdala* jut eszünkbe:

„Csak árny, amit teremt
A költőképzelet;
Mi adjuk meg neki
A lelket, életet...
Miénk a hatalom
Az emberszív felett:
Idézni egyaránt
Mosolyt vagy könnyeket...
Apostolok vagyunk
Az erkölcs mezején,
Apostoli szavunk
Téged kiált: erény!”

Sinkovits Imre nem egyszerűen színész, ő *magyar* színész. Nemcsak állampolgársága, nyelvezte és lakhelye szerint magyar, hanem érzései, gondolatai, cselekvései, egész magatartása révén az. Voltak és vannak magyar nyelven játszó színészek, akik ugyan magyar állampolgárságúak, de szemléletükben világpolgárok. Sinkovits Imre magyar, a szónak teljes értelmében, testestül, lelkestül, érzéseiben és gondolkodásmódjában, cselekvéseiben, beszédében és – ha kell – hallgatásában is.

Az embert szeretnők jellemezni, s mert Sinkovits színész, a színpadon is ember, így nem mondunk ellent önmagunknak, ha jellemzését színészetével kezdjük.

A főiskola elvégzése után a Nemzeti Színház epizodistájából lett jellemsszínész, majd drámai hős. Hűséges alkat, hűséges a színházhoz, amelynek ma már örökös tagja, s ma is ott játszik. Hogy e hűséget kénytelen volt néhány évre felfüggeszteni, amikor – magyarsága miatt – száműzték

a nemzet színházából, és hogy néhány évet a József Attila Színházban töltött, az nem rajta múltott. Ez a tény is emberi tartását mutatja. Ezeket az éveket sem száműzetésnek fogta fel, itt is bizonyította színészetének egyik jellemző vonását, a teljes és tökéletes alakváltozást. Dumas *A három testőr* című művének Planchon-féle változatában egyetlen előadás folyamán tizennyolc különböző alakban jelent meg, és minden alakja tökéletes és hiteles volt. Bámultuk és csodáltuk. Alakjai nem olyanoknak *látszóttak*, hanem azok *voltak*, akiket megjelenített. A hamleti mondást: „»látszik«-ot nem ismerem”, Sinkovits Imre a színpadon is élte. Benne megvan az ábrázolt alakkal való tökéletes azonosulás képessége.

Tanúi lehettünk több ilyen színpadi azonosulásának is. A Katona József Színházban, amely akkor a Nemzeti kamaraszínháza volt, Tennessee Williams *Az ifjúság édes madara* című drámáját próbálták. Alexandra del Lagót, az öregedő színésznőt Mezei Mária, Chance Wayne selyemfiút pedig Sinkovits Imre állította színpadra. Az első kép egy szállodai szoba, az előtérben franciaágy. A nézőtér felőli oldalán Alexandra még alszik, a másik oldalról a Fiú már felkelt és a becsöngetett pincérrel a reggeliről beszél – suttogva. (Színpadi suttogás.) Mezei felül az ágyban: „Imre, óriási vagy: csak próbálunk, és te máris úgy suttogsz, mint az előadáson, amikor én még – szerepem szerint – alszom.” Sinkovits: „Igyekszem beleélni magam a szerepbe...”

A darab másik része egy bárhelyiségben játszódik. A bárban Chance Wayne egyedül tartózkodik. Kívülről hívó kiáltás: „Chance Wayne, Chance Wayne!” A fiú most nem akar Alexandrával találkozni – ő kiáltott –, mert utazásukat is úgy irányította, hogy ifjúsága első szerelmét viszontláthassa. A hívó-kérdő kiáltásra a Fiú kiszalad a hátsó ajtón, s a következő pillanatban jobbról belép az öregedő Alexandra. Mezei belép és azonnal leállítja a próbát, mondván: „Ha Imre így szalad ki, én nem tudok bejönni: mindenki őt fogja nézni, engem észre sem vesznek.” Rendező Sinkovits-hoz: „Ne szaladj, csak siess kifelé!” Mezeinek ez sem tetszik. Félóra telt el a drága próba-időből, Chance Wayne mindent megpróbált, csak hogy Mezei kíváncsiának megfeleljen. Szerepe szerint neki egy pillanat alatt kell eltűnnie a színről, mert a színésznő már az ajtó előtt áll. Végül Sinkovits Imre Mezei Mária elé állt és így szólt: „Alexandra del Lago, én Chance Wayne vagyok!” Ezzel jelezte, hogy nem Imre siet ki a színről, hanem akit alakít, s akinek a szerepe szerint egy pillanat alatt kell eltűnnie. Mezei megértette, hogy Sinkovits már átalakult a szerepévé. A próba ezután már simán ment tovább. Az előadásnak olyan sikere lett, hogy éveken át nem lehetett levenni a műsorról.

Sinkovits Imre kiváló Shakespeare-színész, volt Macbeth és volt Zuboly, drámai készségét csillogtatva az egyikben, bő humorát a másik-

ban. Ezeket csak példaként emeltük ki sok ragyogó Shakespeare-szerepe közül. Igazán „otthon” a magyar szerzők darabjaiban érezte magát. Akár klasszikusok, akár újabb vagy legújabb kori szerzők darabjairól van szó.

Az *Ember tragédiájában* sok kis szerep után jutott el Ádámig. De Madách Imre elfeledett darabjainak is ő adott új életet. Gondoljunk a *Mózes* átütő és évekig tartó hatalmas sikerére, vagy Csák Mátéra a *Csák végnapjaiban*. Katona *Bánk bánjában* megformálta a címszerepet és játszotta Tiborcot is. Czillei volt Vörösmarty *Czillei és a Hunyadiak* című drámájában, de volt Kurrah ördögfióka is a *Csongor és Tündében*. Sinkovits nem ismer kis szerepet vagy nagy szerepet. Három perc vagy három óra: éli az alakot. Csokonai *Özveggy Karnyónéjában* Lipitlotty, Csiky Gergely *A nagymama* című vígjátékában Koszta tiszteletes. Szerepeivel őrizi a múltat, de a jelent is láttatja, sőt a jövőbe néz. Amikor Németh László, Illyés Gyula, Sütő András vagy Szabó Magda darabjaiban akár történelmi személyt, akár mai embert ábrázol, az írók gondolatait veszi át és közvetíti a közönségnek.

A drámai hősnek kitűnő humora is van, s ahol lehet és kell, ott alkalmazza is, mint az említett Zuboly vagy Kurrah szerepében, de gyakran műsorvezetőként is – és mindezt megtévezve gyönyörű hangjával. Versmondásait hallgatni külön élmény. Magyar költők verseit páratlanul szép artikulációval, hangjának minden árnyalatára alkalmas készségével mondja és a szívével érzi. Szólni kell eddigi, körülbelül százhusz filmjéről is, amelyek között sok a művészi értékű alkotás. Megemlítjük a *Tizedes meg a többiek* című filmjét, amelyet humorával vitt hatalmas sikerre, s amelyben filmtörténeti értékű vígjátéki figurát formált. A filmek között vannak természetesen televíziós filmjei is, s hangjának varázsával bűvöli el a rádió hallgatóit.

Embernek egyenes, őszinte, gerinces. Nincs köpönyege, s ha lenne, az is fehér, kívül-belül, színét nem változtatja.

Sinkovits Imre a magyar színjátszás élő klasszikusa.

Czenner Mihály

SINKOVITS Imre színész (Budapest, 1928 – Budapest, 2001). Tanulmányait a Színház- és Filmművészeti Főiskolán végezte 1947–51-ben. Az Ifjúsági Színház gyakorlatozó színésze volt, majd 1951–57 között a Nemzeti Színház, 1957–63 között a József Attila Színház és 1963-tól ismét a Nemzeti Színház tagja, 1989-től örökös tagja.

Kitüntetései: Jászai Mari-díj (1955, 1962), Kossuth-díj (1966), érdemes művész (1970), kiváló művész (1974).

Különös erővel fogalmazta meg életének vezérgondolatát, mely szerint a művész sosem lehet áruló.

MÁRAI SÁNDOR

emigrációban is töretlen

irodalmi munkássága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Márai Sándor 1900. április 11-én született Kassán, és 1989. február 21-én halt meg az egyesült államokbeli San Diegóban.

Apja, Grosschmid Sándor, tehetős ügyvéd, aki könyvet írt a kisebbségi magyarság sorsáról az első világháború után.

Márai 1919-ben Berlinben, majd Frankfurtban folytatta egyetemi tanulmányait.

1923-ban megnősült, és feleségével együtt Párizsba költözött. Az *Újság* című lap párizsi levelezőjeként küldte haza tudósításait.

1928-ban hazatért. Budapesten Kosztolányi Dezső szomszédságában lakott, a Mikó utcában.

Nagy hatást gyakorolt szemléletére Krúdy Gyula álmvilága és Thomas Mann, akit még Németországból jól ismert.

1933-ban lapja Berlinbe küldte. Hitelesen és bátran számolt be a náciizmus térhódításáról, valóságáról.

1934-ben jelent meg főművének első kötete *Egy polgár vallomása* címmel, amely egyszeriben a magyar próza élvonalába röpítette.

1942-ben az MTA levelező, 1945-ben rendes tagja lett.

Budapest ostroma előtt Leányfalura menekült. A harcok alatt is megállás nélkül írta *Naplóját*.

1945–46-ban nagyobb nyugat-európai utat tett. Hazatérve adta ki *Sértődöttek* című regényét, amelynek harmadik kötetét a hazai hatóságok bezúgatták. 1948-ban Svájcba utazott. 1952-ben Olaszországban, majd 1952-ben New Yorkban telepedett le. 1957-ben amerikai állampolgár lett. A nyugati magyar irodalom csoportosulásaiban nem vett részt. Idejének java részét megosztotta Európa és az Egyesült Államok között.

1956-ban, az októberi forradalom hírére Münchenbe sietett, de ott már a szovjet bevonulásról értesült.

1968-tól Salernóban, 1979-től San Diegóban élt.

Utolsó éveit teljes visszavonultságban töltötte. Felesége és fia halála után szegénységben, betegen élt.

Önkezeléssel vetett véget életének.

Hatalmas hagyatéka meglepetéseket rejthet, hiszen itthon írt cikkeinek egy része is kiadatlan még.

1989-ben posztumusz visszaállították MTA-tagságát, 1990-ben Kossuth-díjat kapott.

Naplói életművének külön fejezetét alkotják. Ezekben ismételt szembeszállt az alacsonyrendű tömegkultúrával, a mindent felzabáló reklámmal és giccsel. Különös erővel fogalmazta meg életének vezérgondolatát, mely szerint a művész sosem lehet áruló.

Ragyogó stílusának elemzése könyvtárnyi eszmefuttatást, tanulmányt igényelne. Azt mondják: itthon is, az emigráció éveiben is lámpásokként világítottak íróasztalán Arany János művei. Az a formai teljesítmény, mely Márai Sándor könyveiben kristályosodik ki, valósul meg, csak Arany János-i mércével mérhető.

A *Szindbád hazamegy* és a *Vendégjáték Bolzanóban* ma is irodalmi Bibliám, a *Halotti beszéd* pedig a súlyosan fogalmazott, de gyönyörű sorokkal feloldó fájdalom gyógyító csodája.

Márai hatalmas, lenyűgöző életműve mint egymás mellett lüktető óriás-napok lobogó együttese ragyog a magyar irodalom egén. Remek regényei, drámái, versei, publicisztikái mind-mind a gyengeség, a gyávaság, a hitványság és az árulás ellen kovácsolt, győztes fegyverek.

Márai Sándor zseni. Igéje nem a *volt*, igéje a *van* és a *lesz*.

És noha önkezeléssel vetett véget – általa befejezettnek nyilvánított – életének, azt kell mondanunk róla, amit Albert Camus mondott Szisüfoszról. Márai Sándor egész élete, első pillanatától az utolsóig, boldog életnek mondható.

Hernádi Gyula

MÁRAI Sándor életrajzi adatai a laudációban olvashatók.

Főbb művei: regények: *Zendülők*, *Csutora*, *Idegen emberek* (1931), *Egy polgár vallomásai* (1934–36), *Válás Budán* (1935), *Napnyugati őrárat* (1936), *A féltékenyek* (1937), *Szindbád hazamegy* (1940), *Vendégjáték Bolzanóban* (1940), *A gyertyák csonkig égnek* (1942), *Sértődöttek* (1947–48, a harmadik kötetét bezúzták), *Béke Ithakában* (1952), *San Gennaro vére* (1957), *Ítélet Canudosban* (1970), *Harminc ezüstpénz* (1983); esszék: *Ihlet és nemzedék* (1946). Versei közül a legismertebb a *Halotti beszéd* (1950).

Borsos harca a szürke bazalttal, a vörös márvánnyal, a kővel mintegy szimbóluma a század közepén élő magyar művész küzdelmének, aki egy szál vésővel veszi fel a harcot a körös-körül szorító sziklafallal.

A szobrász, érmész és grafikus

BORSOS MIKLÓS

alkotóművészete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Felidézem Borsos Miklóst, a XX. századi magyar művészet kiváló alakját, a nagy szobrászt, érmészt, grafikust és művésztanárt.

Borsos 1906-ban Nagyszebenben született, és édesapja órás-ékszerész műhelyében tanulta a vésnökiség mesterségét. A véső használata egész életére meghatározóvá vált. Kőbe véste szobrait, negatívba érmeit, és véste-karcolta-metszette grafikáit. Nagyszebenből, ebből az erdélyi háromnyelvű városból hozta magával azt az európai magatartást, amely egyszerre volt gyökereiben magyar és a más nyelvet beszélőket becsülő.

Nagyszeben, ez a patinás város tanította Borsost az értékek követésére, a régi és új határán az örök emberi alakító szándék tiszteletére.

Fiatal korában Olaszországba és Franciaországba gyalogolt tanulni, Firenze lett igazi tanítómestere. A Bargellóban megtanulta megszólítani Donatellót, Verocchiót, a San Marco celláiban Fra Angelicót, a Carminében Masacciót. Sokszor mesélte nekünk, hogyan kérdezhetünk a legnagyobbaktól, és mi módon érthetjük meg válaszukat.

Növendék koromban tanulmányt mintáztunk, élő modell fejét. A kezdők betegsége a túlméretezés, így jártunk mi is. Csupa formátlan vízfej imbolygott állványainkon.

Bejött Borsos kék, rövid, reneszánsz szabású köpenyében, megállt egy pillanatra, majd határozott lépéssel a modell arca elé feszítette ujjait, és így mutatta arasszal a valós méretet. „Kérem, az arc ekkora” – sziszegte halkán. „Donatellónál is ekkora” – toldotta meg hangosabban. Aztán kiment, és sok idő telt el, amíg újra láttuk. Az emberi arányok tiszteletét egy életre belém véste. De nem csak ezt. Az igazi nagyok alázatos inasa is lettem általa. Hasonló módon kínlódtunk az akt lábával. Borsos a következőt tanácsolta: „Vegyétek kérem a kabátjukat, menjenek

ki a Szépművészeti Múzeumba, nézzék meg Rodin *Az érckor ébredése* szobrának a lábát, és akkor folytassák.” Ez és az ehhez hasonló pillanatok vezettek rá az igazi tanulásra. Sok-sok idő telt el azóta, és csak most, érett férfiként értettem meg igazán, hogy Borsos mester a saját tanulási módszerét adta át nekünk. Így állhatott ő hajdan Donatello remekműve, a *Szent György* szobor előtt. Desiderio da Settignano fiatal nemeshölgyére szerelmes szavakkal emlékezett – őt ismerve, talán simogatta is –, hevesen dobogott a szíve, midőn Niccolò da Uzzano fejét pásztázta szemével. Erről a nagyvonalúan mintázott remekműről szinte földöntúli, éteri hangon beszélt. Mi, hallgatók, kézmozdulatait, szavai nyomán szinte magunk előtt láttuk Donatello portréját, amelyet csak sokkal később láttam szemtől-szemben, és értettem meg igazán Borsos lelkesedését.

Borsost egy életre fogva tartotta a toszkán szellem ember-léptéke, az egész és a részletek harmóniája, az anyag és a mesterség alázatos tisztelete és becsülete, valamint az az egyszerre derűs és izmos archaikus hangulat, melyet érzéki, simogató hellén szellem leng körül.

Borsos szobrait közvetlenül a végleges anyagból alakította. Rajzok, ritkábban vázlatok előzték meg, de mintamodellt sohasem használt munkáihoz. Belső látással dolgozott. Ez művészetének kulcsa.

Természetelvű portrét mintázni élő alakról ezer veszéllyel jár. Az állandóan változó részletek, a modell fintorai, derűje, bánata vagy közönye átragad az alkotóra, és mozaikszerű formahalmazból áll össze a mű. Ellenben az alaposan megfigyelt alakot emlékezetből megformálni ezzel ellentétes feladat – és teljesen más eredménnyel kecsegtet. Az emlékezet összefoglal, jellemez és szublimál. A kiválasztott személy megjelenése rezonál az alkotóban, idegsejtjei mintegy ráhangolódnak annak kisugárzására, belső ritmusára, és ennek szilárd formai építményét bontja ki azután a vésővel megtoldott kéz a kemény anyagból. Borsos minden arcmásán, minden alakján a sokszínű, sokrétű élmény olyan szuggesztív tömörségű, mint az alvó vulkán, mely szemünk érintésére ontja ki a gondolati magmát. Mindezt tovább fokozza az anyag hatása. Borsos minden művéhez gondosan választotta az anyagot. Belülről érezte azt a titkot, melyet a természetes anyagok génjeinken keresztül írtak sejtjeinkbe, és ezt hozzáadta választott alakja jelleméhez.

Páratlanul jó karakterérzékevel úgy idézi történelmünk jelentős alakjait, hogy valamennyiüket itt érezzük magunk körül, megszólítjuk őket, beszélhetünk velük. Íme, ahogy tanult a nagy elődöktől, úgy tanította növendégeit, és ugyanúgy tanít szobraival mindannyiunkat, akik műveivel találkozunk.

Borsos Miklós érmeivel műfajt teremtett. Rajtuk keresztül nyitott kaput az új magyar ötvösségnek és a modern magyar kerámiának is. Rajzai

a legjobb grafikai hagyományok egyéni arcú továbbfejlesztései, amelyek méltón egészítik ki e páratlan művészegyéniség életművét.

Borsos Miklós nagyívű művészi és tanári pályája a magyar művészet olyan korszakában fogant, amelyben a történelem a legkisebb kedvezményt sem adta művészetének kibontakozásához. Így Borsos a reményt jelentette azoknak, akik kortársai lehettek.

Borsos harca a szürke bazalttal, a vörös márvánnyal, a kővel mintegy szimbóluma a század közepén élő magyar művész küzdelmének, aki egy szál vésővel veszi fel a harcot a körös-körül szorító sziklafallal.

Borsos szelleme köztünk maradt, és művészetünk csillagóráját jelenti.

Schrammel Imre

BORSOS Miklós szobrász (Nagyszeben [ma Románia], 1906 – Budapest, 1991). Tanulmányait Győrött kezdte, majd a Képzőművészeti Főiskola festészeti szakán folytatta Glatz Oszkár tanítványaként. 1933-tól foglalkozik szobrászattal. 1946–60-ig az Iparművészeti Főiskola tanára. Eleinte lemezdomborításokat, tömör bazaltszobrokat készít, majd a pannon táj atmoszférája, lágy, plasztikus formái kezdenek rá hatni. Absztrakt szobrainak tömör, plasztikus nyelvezete, sima felületei, az anyag szépségének kiemelése jellemző. Kortársairól – így pl. Egry Józsefről, Szabó Lőrincről, Kassák Lajosról, Illyés Gyuláról – pszichologizáló érmekeket készít. Híresek köztéri szobrai (Barabás Miklós mellszobra a Margitszigeten, Bartók Béla síremléke a budapesti Farkasréti temetőben) és klasszikus ívelésű tusraszai is. Állandó kiállítása 1979 óta látható.

Kitüntetés: Kossuth-díj (1957).

Önéletírásai: *Visszanéztem félutamból* (1971), *A toronyból* (1979).

Az eddig megjelent nyolc kötetről több száz magyar és idegen nyelvű ismertetés és méltatás jelent meg. Ezek egytől-egyig hangsúlyozzák a vállalkozás nagyságát és tudománytörténeti jelentőségét mind a magyar, mind pedig a nemzetközi nyelvtörténeti kutatás összefüggéseiben.

SZABÓ T. ATTILA

nyelvészeti munkásságának eredménye,

az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Vége felé közeledő századunkban senki nem hordott össze annyi építőkövet az erdélyi magyar tudományosság templomához, mint Szabó T. Attila. Kora ifjúságában felismerte az anyanyelv megtartó erejét, és úgy döntött, hogy egész életét a magyar nyelv erdélyi emlékei: a régi magyar közszavak, helynevek, személynevek gyűjtésének és értelmezésének szenteli. Jeles erdélyi iskolák növendékeként, majd tanáráként ismerkedett meg választott szakterületével, és olyan előadóktól tanulta a mesterségbeli ismereteket, mint amilyen a nyelvész Csűry Bálint és a levéltáros-történész Kelemen Lajos volt.

Már egyetemi hallgató korában járatos lett az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárában, ott ismerkedett meg a régi magyar nyelv írásos emlékeivel és kezdte el gyűjteni azt az anyagot, melyből aztán élete vége felé kikerekedett főműve, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*.

A *Tár* első kötete 1975-ben jelent meg a Kriterion Könyvkiadó gondozásában, nyolcadik kötete pedig éppen ezekben a napokban hagyta el a sajtót a budapesti Akadémiai Könyvkiadó jóvoltából.

A *Szótörténeti Tár* társadalmi-tudományos szükségletét a szerző-szerkesztő maga fedezte fel, de nem várhatott a kutatás és feldolgozás intézményes keretek között való elindítására, hanem egymaga fogott hozzá a roppant munkához, tudván tudva, hogy annak tető alá hozása egy tudományos intézménynek is becsületére válnék. A szótár adalékait levéltárak mélyén évek hosszú során át maga cédulázta ki, és az első köteteket maga szerkesztette. Sajnos életében csak négy kötet jelent meg, és az általa szervezett baráti-tanítványi munkaközösségre háramlott az a feladat, hogy halála után a *Tár* újabb kötetait rendre az olvasó asztalára tegye. Az eddig megjelent nyolc kötetről több száz magyar és idegen

nyelvű ismertetés és méltatás jelent meg. Ezek egytől-egyig hangsúlyozzák a vállalkozás nagyságát és tudománytörténeti jelentőségét mind a magyar, mind pedig a nemzetközi nyelvtörténeti kutatás összefüggéseiben. Hozzá kell azonban tennünk ehhez azt is, hogy az eddig megjelent kötetekben élénk táruló anyag messze túlnő a nyelvtudomány körén, mert a bennük élénk táruló anyag káprázatosan gazdag nyelv az erdélyi múlt egészének üzenetét hordozza. A megnevezett dolgok: termelőeszközök, munkafolyamatok, a létrehozott anyagi javak, a megélt események, a megfogalmazott gondolatok, a sóhajokba, szitkokba vagy örömteli fellélegzésekbe markolt indulatok nemcsak egyszerűen példázzák, hanem rendszeres felsorakoztatottságukban hitelesen demonstrálják is az erdélyi történelem nyelvileg tükröztetett mindennapjait. A *Szótörténeti Tárba* foglalt szavak mögül kilép a rég sírba szállt ember, s felmutatja a szavakba foglalt teljes életet, azt, hogy miképpen kereste kenyerét, azt, hogy milyen társas viszonyok fűzték környezetéhez, hogyan perelt igazáért, miképpen vigadott vagy mivel vigasztalta magát az elkeseredés, a gyász perceiben.

A mű szerkesztési módja példásan erdélyi, azaz különleges figyelmet szentel annak, hogy ez a föld századok óta különböző nyelveket beszélő népeknek adott otthont. A címszót minden szócikkben három nyelvű (magyar, román, német) jelentés, illetőleg értelmezés követi. Ez a szerkesztésbeli eljárás nemcsak kiterjeszti a *Tár* felhasználhatóságának körét az egyetemes tudományban, hanem hangsúlyosan kiemeli Szabó T. Attilának azt az egész élete folyamán fenn hirdetett álláspontját is, hogy az erdélyi magyar nyelv múltjának tanulmányozása elválaszthatatlan az itt élő emberek nyelvi kölcsönhatásainak módszeres és rendszeres búvárlatától, és hogy az ilyen irányú kutatásoknak alapfeltétele a történeti szókészlet hiánytalan számbavétele, beleértve mindenféle átvételt, illetőleg kölcsönzést. A *Tárban* minden szó megtalálható, amelynek írásos emléke a levéltári forrásokban fennmaradt, lett legyen a szó bármilyen eredetű. Felsorakozik a feudalizmus korai századainak közigazgatásában és igazságszolgáltatásában használt sok-sok latin vagy latin eredetű szó, példázván azt is, hogy ezek lassú kiszorítása miképpen ment végbe. A szótár bizonyítja a magyar nyelvújítási mozgalom rendkívüli jelentőségét, igazolja időtálló eredményeit és azt a túl nem becsülhető módszerét, hogy bátran merített a régi magyar nyelvi örökségből.

A *Tár* méltatói közül sokan leírták, hogy ez a lexikon-jellegű mű olvasmányoknak is remek. Az ilyen természetű műveket általában gyakorlati munkaeszköznek szánják, s legfőnnebb a lexikográfus szakember lel bennük gyönyörűséget. Az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*at a szaktudományban járatlan olvasó is úgy veheti kezébe és úgy forgathatja, hogy az

nemcsak tájékoztatja őt egy-egy szónak a múltjáról, hanem a sok példamondatnak köszönhetően gyönyörködhetik is a felhalmozott nyelvi szépségekben.

Múltunk nehéz éveiben, a hetvenes, nyolcvanas években az erdélyi magyar értelmiség valóságos ünnepet ült egy-egy kötet megjelenésekor, és alig volt olyan magára valamit is adó írástudó família, amely Karácsony este ebből egy-egy kötetet a karácsonyfa alá ne helyezett volna.

Az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárb*an összegyűjtött magyar nyelv-kincs olyan emléket őriz néhai Szabó T. Attila rendkívül gazdag és sokoldalú munkásságának, amellyel méltán kiérdemli helyét a Magyar Örökségben.

Benkő Samu

SZABÓ T. Attila nyelvész, irodalom- és művészettörténész (Fehéregyháza [ma Románia], 1906 – Kolozsvár, 1987). Középiskoláit Kolozsvárott végezte, és ugyanott a teológia és a bölcsészkar hallgatója. 1937-ben magyar–történelem szakos tanári oklevelet szerzett. 1927-ben Rockefeller-ösztöndíjas volt Edinburgh-ban. 1936-tól az Erdélyi Múzeum levéltárosa. 1940–71 között a kolozsvári egyetem tanára. 1940–44 között a Teleki Pál Tudományos Intézet munkatársa. 1979-től az MTA tiszteletbeli tagja lett. Szerkesztette a *Magyar Néprajz* (1941–42), az *Erdélyi Múzeum* (1941–47), az *Erdélyi Tudományos Füzetek* (1940–47), a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* (1957–77) című folyóiratot. Irodalomtörténeti, tudománytörténeti, nyelvtörténeti, nyelvjárási, néprajzi, hely- és személynévtani kutatásokat végzett.

Kitüntetései: Szily-emlékérem (1940), Révai Miklós-emlékérem (1972), Cipariu-emlékérem (1975), Pais Dezső-díj (1986).

Fő műve az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárb* (Bukarest, 1975).

Ugyanazt vállalja ő, amit a szellemi élet más területeinek – irodalomnak, tudománynak – közismert nagyságai: ugyanazt a barcot vívja, de sohasem a művészettől idegen fegyverekkel. Egy eszköze van, az ének, s ezzel teremt hangjegyekkel kottázott földrajzot a Dunántúltól Moldváig, s ahogy Kodály akarta, közösségeket énekel egybe mindenütt, ahol megjelenik.

BUDAI ILONA

hiteles népdaléneklése
MAGYAR ÖRÖKSÉG

Budai Ilona a Győr melletti Felpécen született 1951-ben. Igazi gyermek-élményei inkább a szomszédos Gyömöréhez kötődnek, mert a család 1954-ben oda költözött.

Szüleitől sok szeretetet kapott. Az ének mindennapos volt a családban, édesanyja dallal altatta és ébresztette, édesapja is mintát adott az éneklésben.

Hangjára már általános iskolai tanára, Asbóth Mária figyelte, ő készítette föl sok megyei és országos versenyre. Az első igazi sikereket az 1968-as *Ki mit tud*, de még inkább a *Nyílik a rózsza* vetélkedő hozta meg számára. Ezt a sikersorozatot folytatta az 1970-es *Röpülj páva*, amelyen az első díj mellett elnyerte Kodály Zoltánné különdíját is. Itt nyílt először módja arra, hogy az akkor szinte forradalmi vívmánynak számító kíséret nélküli éneklést millióknak megmutassa. A vetélkedőn ismerkedett meg Halmos Bélával és Sebő Ferencsel, akikben társakra lelt. Élharcosai lettek az 1972-ben elindult nagy népzenei megújulásnak. Ekkoriban, 1971-ig a soproni óvónőképző növendéke, ahol Törzsök Bélától kap sok segítséget.

A hiteles megszólaláshoz el kellett jutni a forráshoz: az énekek őrzőihöz. Budai Ilona a hetvenes évek derekától bejárta a Kárpát-medencében mindazokat a helyeket, ahol nemcsak a népdaléneklés technikáját, hanem a közösségi kultúra alkotó erejét is tanulmányozni lehetett. Megértette Sütő András üzenetét: „amíg egy nép énekel, messzire hallatszik, hogy létezik.” Ekkortájt alakult ki az a szilárd meggyőződése, hogy az éneklés „a lélek vállalkozása”.

Kiss Ferenc irodalomtörténész így ír róla egyik estje kapcsán: „ugyanazt vállalja ő, amit a szellemi élet más területeinek – irodalomnak, tudo-

mánynak – közismert nagyságai: ugyanazt a harcot vívja, de sohasem a művészettől idegen fegyverekkel. Egy eszköze van, az ének, s ezzel teremt hangjegyekkel kottázott földrajzot a Dunántúltól Moldváig, s ahogy Kodály akarta, közösségeket énekel egybe mindenütt, ahol megjelenik.”

A hallott, rögzített és megtanult dalok hamar új közegre találtak: előadóestjein itthon és külföldön százak és százak, a rádió és televízió útján százezrek hallották a népdalt „egy tiszta torokból”.

Első hanglemeze 1978-ban jelent meg *Élő népzene* címmel. Ebben az időszakban figyel fel művészetére Nagy László, és az Egyetemi Színpadon tartott önálló estjét erre az alkalomra írott versével vezeti be (*Szólítlak, hattyú – énekes Budai Ilonának*). Azóta számos kazettán és a *Magyarország, édes hazám* című CD-n hallható hangja, 1987 óta pedig a Magyar Rádió *Énekeljünk együtt*, illetve *Fúvom az énekem* című műsorának szerkesztője és műsorvezetője. Nagy segítsége ebben a munkában az általa alapított Vikár Béla Népdalkör.

1986-ban Kodály-díjjal, 1988-ban rádiós nívódíjjal tüntetik ki. 1993-ban átveheti a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztjét. A népművészet ifjú mestere (1971), a Rendületlenül-díj birtokosa (1994).

Látva a népdal iskolai oktatásának szükségességét, örömmel vállalta el a kínálgató lehetőséget, hogy tanítson a III. kerületi zeneiskola népzenei tanszakán. Ma, tíz év múltán is ott dolgozik az azóta Óbudai Népzenei Iskola néven önállóvá vált intézményben. Ott alakította meg népdalkörét is. Tanári munkájának tíz esztendeje alatt százak és százak kerültek közel a hiteles népdalhoz.

Küldetését Nagy László említett verse jellemzi a legszebben:

„Szólítlak, hattyúi hó-eke,
sátánpalástot széthasító,
te vagy a jó sugarasító,
jó hitem nyerge, rosszat irtó,
hogy jobb-magamhoz is jussak el –
emelj föl engem, hadd siessek,
vágj utat árva földieknek
szárnyaddal s torkod élivel!”

Kobzos Kiss Tamás

